

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės katedra

Valstybės valdymo teisės studijų atšakos
V kurso studentės Eglės Liudvinavičiūtės

Magistro darbas

**Genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų
produktų teisinio reguliavimo problemos**

Darbo vadovė:
Asist. dr. Indrė Žvaigždiniene

Recenzentė:
Lekt. dr. Rasa Ragulskytė-Markovienė

Vilnius 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. GENETIŠKAI MODIFIKUOTŲ ORGANIZMŲ BEI IŠ JŲ PAGAMINTŲ PRODUKTŲ SAMPRATA	6
1.1 GMO ir GMP sąvoka.....	6
1.2 GMO ir GMP ištakos ir tendencijos	9
2. GMO IR GMP TEISINIO REGULIAVIMO EUROPOS SĄJUNGOJE BEI LIETUVOS RESPUBLIKOJE RAIDA.....	16
2.1 GMO ir GMP teisinis reguliavimas ES pagal Direktyvą 90/220/EEB bei jo įtaka Lietuvos Respublikos nacionalinei teisei	17
2.2 Direktyva 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/220/EEB. Šios direktyvos įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje	21
2.2.1 Pranešimų apie apgalvotą GMO išleidimą į aplinką bei GMO ir GMP pateikimą į rinką teikimas. Leidimų ir sutikimų išdavimo tvarka	21
2.2.2 Visuomenės konsultavimas, informavimas bei dalyvavimas priimant sprendimus dėl GMO ir GMP naudojimo.....	25
2.2.4 GMO, GMP ženklavimas.....	30
2.2.5 GMO ir GMP rizikos aplinkai vertinimas	31
2.2.6 Monitoringas apgalvotai išleidus GMO į aplinką bei pateikus GMP į rinką	32
2.2.7 Sankcijos pažeidus Direktyvos 2001/18/EB bei nacionalinės teisės, reguliuojančios GMO ir GMP, reikalavimus	34
2.3 Europos Parlamento ir Europos Sąjungos Tarybos reglamentas Nr. 1830/2003 dėl genetiškai modifikuotų organizmų ir iš jų pagamintų maisto produktų ir pašarų susekamumo ir ženklavimo ir iš dalies pakeičiantis Direktyvą 2001/18/EB. Įtaka Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui.....	41
2.4 Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1829/2003 dėl genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų. Įtaka Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui.....	44
3. TARPTAUTINIAI TEISĖS AKTAI, TURINTYS REIKŠMĖS GMO IR GMP TEISINIAM REGULIAVIMUI ES IR LIETUVOS RESPUBLIKOJE	46
3.1 Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas	46

3.2 Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais (Orhuso konvencija).....48

3.3 Kartachenos protokolo ir Orhuso konvencijos svarba ES bei Lietuvos Respublikos teisei 49

IŠVADOS51

LITERATŪROS SĄRAŠAS.....53

SANTRAUKA.....59

SUMMARY.....60

IVADAS

Pastaruoju metu vis daugiau diskutuojama apie genetiškai modifikuotus organizmus (toliau - GMO) bei iš jų pagamintus produktus (toliau – GMP), nes tai susiję su labai visuomenei aktualiomis temomis: sveikata, aplinkosauga, bioetika, mokslo pažanga, ekonomika, vartotojų teisėmis, ūkininkavimu, nuosavybe, etc. Pasaulyje keletą dešimtmečių egzistuojantis „reiškinys“ vis dar neturi konkretaus atsakymo – ar tai vienas svarbiausių mokslo pasiekimų, „išgelbėsiantis“ pasaulį nuo bado, ekologijos, ekonomikos problemų, atnešiantis didžiulę naudą medicinos ir farmacijos srityse, palengvinsiantis ūkininkavimą, ir t.t., ar visgi sukelsiantis daugiau pavojų natūraliajai gamtai ir pačiam žmogui. Todėl įvairios valstybės pasirinko skirtingą politiką – vienos (pvz. JAV, Argentina, Brazilija, Kanada, etc.) yra skatinamas GMO kūrimas, auginimas, GMP rinka ir pan., kitose (pvz. ES valstybės, Japonija, Šveicarija) vykdoma gana griežta GMO, GMP politika. Neatsižvelgiant į tai, kokia valstybių politika, praktikoje vis daugiau atsiranda teisinių klausimų, pavyzdžiui, kaip GMO, GMP teisinio reguliavimo ribos, koegzistencijos tarp GMO ir ekologinio ūkininkavimo problemos, vartotojų teisių apsauga, atsakomybė už padarytą žalą ir daugelis kitų. Todėl ši tema, neabejotinai, aktuali ir teisiniu požiūriu. Lietuvos Respublikai ypač aktualus yra GMO, GMP teisinis reguliavimas ES, atsižvelgiant į tai, kad GMO bei GMP patenka į bendrą visų valstybių narių aplinkos apsaugos bei rinkos teisinio reguliavimo sritį.

Temos naujumas, originalumas ir aktualumas. Ši tema pakankamai nauja - VU Teisės fakultete nėra rašytas nė vienas magistro darbas, nagrinėjantis GMO ir GMP teisinį reguliavimą. Tačiau kylančios GMO ir GMP teisinio reguliavimo problemos ir ypatumai tampa vis aktualesni tarp teisės mokslo atstovų - šiuo metu VU TF Tarptautinės ir ES teisės katedroje patvirtinta disertacijos tema „Genetiškai modifikuotų organizmų teikimo į rinką ypatumai pagal ES teisę“ (Elzė Matulionytė), Mykolo Romerio Universitete Bioteisės katedroje pradėtas dėstyti kursas „Biotechnologijų teisinis reglamentavimas“. Lietuvių kalba yra tik keletas leidinių, apimančių ir teisinį GMO, GMP reguliavimą. Tai 2004 metų A. Paulausko *Genetiškai modifikuoti organizmai*, tų pačių metų leidinys *Nacionalinė biosaugumo sistema Lietuvoje*, taip pat GMO, GMP teisiniam reguliavimui ES keletą puslapių skyrė Rasa Ragulskytė-Markovienė knygoje *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais* (2005 m.). Literatūros lietuvių kalba, kurioje būtų išsamiau nagrinėjama teisinio reguliavimo problematika, kol kas yra nedaug, vienas iš paminėtinų šaltinių Elzės Matulionytės straipsnis *Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas*, paskelbtas 2007 metų leidinyje *Teisė*.

Šio darbo **tikslas** – GMO ir GMP teisinio reguliavimo ES ir Lietuvos Respublikoje bei tarptautinių sutarčių įtakos šiam reguliavimui analizės pateikimas, kylančių klausimų ir problemų nagrinėjimas bei galimų jų sprendimo būdų pateikimas.

Siekiant minėtų tikslų keliami tokie uždaviniai:

- pateikti GMO ir GMP sąvokas, t.y. kaip šios sąvokos įtvirtintos ES teisėje bei Lietuvoje,
- atskleisti GMO ir GMP ištakas ir tendencijas,
- aptarti, kokie teisės aktai ir kaip reglamentuoja GMO ir GMP Europos Sąjungoje bei Lietuvoje, apžvelgti GMO ir GMP teisinio reguliavimo raidą,
- pateikti bei analizuoti Europos Teisingumo Teismo praktiką,
- pateikti tarptautinių teisės aktų nuostatas, turinčias įtakos GMO ir GMP teisiniam reguliavimui ES bei Lietuvos Respublikai.

Pasiekti nurodytam tikslui yra naudojami tokie **metodai**: lyginamasis, sisteminis, istorinis, gramatinis ir analitinis. Lyginamasis metodas naudojamas lyginant Lietuvos Respublikos, ES ir tarptautinės teisės normas, reguliuojančias GMO ir GMP. Sisteminiu metodu siekiama pateikti bendrą GMO ir GMP reguliavimą, numatytą įvairiuose ES bei Lietuvos Respublikos teisės aktuose. Istorinis metodas naudojamas nagrinėjant GMO ir GMP teisinio reguliavimo ES, taip pat ir Lietuvos Respublikoje raidą. Gramatinio ir analitinio metodų pagalba yra nagrinėjamos teisės aktų nuostatos, siekiant atskleisti šių nuostatų prasmę ir imperatyvumą.

Tyrimo **objektas** – ES, Lietuvos Respublikos ir tarptautinių sutarčių teisės normos, skirtos reguliuoti GMO ir GMP aplinkosaugos ir vartotojų teisių apsaugos kontekste. Šiame darbe nebus nagrinėjamos teisės normos, skirtos reguliuoti GMO, GMP kaip intelektinės nuosavybės apsaugai, tai pat medicinos bei farmakologijos srityje naudojamiems GMO ir GMP.

Pagrindiniai šaltiniai, naudoti šiame darbe, yra ES teisės aktai: direktyvos dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką, reglamentai dėl genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų bei jų susekamumo ir ženklavimo. Nagrinėjami Lietuvos Respublikos pagrindiniai teisės aktai: Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymas, Administracinių teisės pažeidimų ir Baudžiamasis kodeksai bei daugelis poįstatyminių teisės aktų, patvirtintų aplinkos ministro, žemės ūkio ministro įsakymais. Taip pat naudojamos tarptautinės teisės aktai: nagrinėjamos Orhuso konvencijos ir Kartachenos protokolo nuostatos, susijusių su GMO ir GMP. Kaip šaltinis šiame darbe analizuojama Europos Teisingumo Teismo praktika. Pažymėtina, kad Lietuvoje nėra teismų praktikos nagrinėjama tema. Tačiau Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba vykdydama importuojamų ir rinkoje esančių maisto produktų kontrolę dėl GMO, atliko tyrimus, kurių metu buvo nustatyta pažeidimų, t.y. nustatyti

GMO kiekiai, viršijantys leistiną ribą, nepaženklinant produktų kaip GMO. Specialioji literatūra aptarta prie temos naujumo, originalumo ir aktualumo.

1. GENETIŠKAI MODIFIKUOTŲ ORGANIZMŲ BEI IŠ JŲ PAGAMINTŲ PRODUKTŲ SAMPRATA

1.1 GMO ir GMP sąvoka

Natūraliai gamtoje egzistuoja didžiulė įvairovė organizmų, kuriuos suprantame kaip bet kokį biologinį vienetą, galintį daugintis ir perduoti genetinę medžiagą palikuonims. Tuo tarpu „genetiškai modifikuotas organizmas yra toks organizmas, kurio genomas pakeistas taikant genų inžinerijos metodus“¹. Genetiškai modifikuoti organizmai gali būti tiek mikroorganizmai, tiek augalai, tiek gyvūnai.

Taigi panaudojus genų inžineriją, t.y. vieno arba keleto genų perkėlimą iš vieno organizmo į kitą, sukuriama transgeniniai organizmai su svetimais genais – GMO. Genų inžinerija leidžia peržengti rūšies ribas ir perkelti genus į negiminingus ir evoliuciškai nutolusius organizmus: į augalus gali būti įsodinami tiek virusų ir bakterijų, tiek gyvūnų ar net žmogaus genai. Tam pasiekti naudojama sudėtingos technologijos ir genų (savybių) pernaša atliekama mėgintuvėlyje. Tokiu būdu atliekama tai, kas gamtoje neįmanoma. Pavyzdžiui, pagal internetiniame tinklapyje apie genetiškai modifikuotus organizmus² (*Kas yra GMO?*) pateiktus duomenis, Lietuvoje buvo siekta pradėti lauko bandymus su genetiškai modifikuotu rapsu, kuris turi savybę būdingą samanoms – kaupti nesočiašias omega rūgštis, kurių gausu žuvų taukuose. Galimybė rapsui susikryžminti su samana gamtoje lygi nuliui. Taigi genų inžinerijos pagalba galima sukurti tokias augalų ir gyvūnų rūšis, kurios yra daug naudingesnės ir pranašesnės už esamas, tačiau GMO, kaip gyvi organizmai, be abejo, įtakoja natūraliąją gamtą. Todėl turi būti nustatytos tokios taisyklės, kuriomis būtų suderintas genetiškai modifikuotų ir įprastų organizmų sambūvis.

Pirmasis teisės aktas Europos Sąjungoje apibrėžęs GMO yra Tarybos direktyva 90/220/EEB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką³ (toliau – Direktyva 90/220/EEB), kur genetiškai modifikuotas organizmas (GMO) apibūdinamas kaip *organizmas, kuriame genetinė medžiaga yra pakeista tokiu būdu, kuris natūraliai nepasitaiko poruojantis, ir (arba) natūralios rekombinacijos atveju*. Taip pat nurodyti genetinio modifikavimo metodai, kuriuos pritaikius organizmas laikomas genetiškai modifikuotas arba nepatenka į GMO sąvoką.

¹ Visuotinė lietuvių enciklopedija, VI tomas, p. 540-541

²[Interaktyvus] prieiga per internetą: <<http://www.am.gmo.lt/>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

³ OL L 117, 1990 5 8, p. 15-27.

Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/220/EEB⁴ (toliau – Direktyva 2001/18/EB) pateikia patobulintą, tikslesnę sąvoką: GMO – *organizmas, išskyrus žmones, kuriame genetinė medžiaga yra pakeista tokiu būdu, kuris paprastai nepasitaiko poruojantis ir (arba) natūralios rekombinacijos atveju*. Pagal šį apibrėžimą genetinė modifikacija vyksta, kai yra pritaikomi tokie metodai: 1) rekombinaciniai nukleino rūgšties metodai, kuriais gaunami nauji genetinės medžiagos junginiai, įterpiant koku nors būdu į bet kurį virusą, bakterines plazmides ar kitas vektorių sistemas už organizmo ribų paimtas nukleino rūgšties molekules ir prijungiant jas prie šeimininko, kuriame paprastai tokių molekulių nepasitaiko, tačiau kuriame jos gali toliau daugintis; 2) metodai, kuriais į organizmą tiesiogiai įterpiama ne pačiame organizme paruošta paveldima medžiaga, įskaitant mikroinjekcijas, makroinjekcijas ir mikrokapsuliuojimą; 3) ląstelių suliejimo (įskaitant protoplazminį suliejimą) ar hibridizacijos metodai, kai gaunamos naujos gyvos ląstelės su naujais paveldimos genetinės medžiagos junginiais, suliejant dvi ar daugiau ląstelių tokiomis metodais, kurie natūraliai gamtoje neegzistuoja. Taip pat numatyta, kada genetinė modifikacija nevyksta - jei nenaudojamos rekombinacinės nukleino rūgšties molekules arba genetiškai modifikuoti organizmai, kurie buvo gauti kitais metodais/būdais: in vitro apvaisinimas; tokie natūralūs procesai, kaip konjugacija, transdukcija, transformacija; poliploidų sužadinimas – tokiais atvejais netaikoma ši direktyva.

Atkreiptinas dėmesys, kad Direktyvoje 2001/18/EB patikslinta GMO sąvoka, t.y.: „GMO - organizmas, *išskyrus žmones...*“ – logiška, kad žmonės neturėtų būti laikomi GMO, jei kokie genetiniai pakeitimai daromi žmogaus atžvilgiu (pavyzdžiui, išodinami gyvūno genai gydant ligas). Tačiau yra vienas probleminis klausimas – tai iš esmės ES teisiškai nereguluojamas žmogaus genų naudojimas, siekiant modifikuoti kitus organizmus, nėra normų, apibrėžiančių sritis, kur naudoti žmogaus genus kuriant GMO draudžiama, kartu yra sudaromos sąlygos tokiems GMP patekti į rinką. ES teisės aktuose numatytos tokios procedūros, kaip pareiškimas Komisijai konsultuotis su etikos komitetais, taip pat pareiškėjas turi pagrįsti, kad GM maistas nekelia etinių ar religinių problemų, arba pasiūlyti atitinkamai ženklinti, tačiau ar tai yra pakankama priemonė? Vis labiau besivystant biotechnologijoms, gali daugėti etikos klausimų. Vis daugiau žmogaus genų įterpiama į nežmogiškus organizmus, tokie pavyzdžiai, kaip žmogaus augimo hormono genų įterpimas į žuvis, kad jos greičiau augtų, žmogaus genų perkėlimas į pomidorus, pipirus. Lietuvoje taip pat 2006 metais Aplinkos ministerijai buvo pateiktas prašymas atlikti lauko bandymus su genetiškai

⁴ OL L 106, 2001 4 17, p. 1–39

modifikuotomis bulvėmis, turinčiomis žmogaus geną, koduojantį antibakterinį baltymą (HBD-2)⁵. AR tokių genetiškai modifikuotų žuvų, daržovių pateikimas žmonių vartojimui, atitinka moralės, etikos nuostatas, pagal dabartinį reglamentavimą nėra aišku. Tik laiko klausimas, kada ES institucijoms bei valstybėms narėms bus pateikti prašymai dėl tokių GMP pateikimo į rinką.

Kita svarbi sąvoka, kurią reikia apibrėžti – tai genetiškai modifikuotas produktas (GMP). Ši sąvoka pateikta Direktyvoje 90/220/EEB: GMP – *preparatas* (angl. *preparation*), *turintis GMO arba iš jų susidedantis, kuris yra pateikiamas į rinką*. Direktyvoje 2001/18/EB sąvoka truputį papildyta tuo, kad tai preparatas, turintis ne tik GMO, bet ir *GMO kombinaciją*. Ši sąvoka svarbi tuo, kad GMP yra pateikiamas galutiniam vartojimui, todėl pradedamos taikyti specialios taisyklės šio produkto patekimui į rinką, žymėjimui, susekamumui ar uždraudimui. Toliau šiame darbe GMP sąvoka bus vartojama kaip: *į rinką pateiktas GMO kaip atskiras produktas ar esantis kituose produktuose*. Šiuo metu į rinką išleidžiama įvairių GMP. Kaip patikrinti ar produktai yra genetiškai modifikuoti? „Tai nustatoma pasinaudojant šiuolaikiniais molekulinės biologijos tyrimo metodais. Įvertinimas gali būti atliktas nustatant ar produkte yra naujų specifinių molekulių (DNR, RNR ar baltymų), nebūdingų natūraliems tiriamiems organizmams ar produktams“⁶. Lietuvos Respublikoje tyrimus atlieka Nacionalinė veterinarijos laboratorija. Tyrimai atliekami prieš importuojant tam tikrus maisto produktus iš trečiųjų šalių (šalys, nepriklausančios Europos Sąjungai, išskyrus Islandijos Respubliką, Lichtenšteino Kunigaikštystę ir Norvegijos Karalystę) arba maisto ir veterinarijos pareigūnams atliekant Lietuvoje veikiančių įmonių rinkos kontrolę. Įvežamas iš trečiųjų šalių genetiškai modifikuotas maistas, nauji maisto produktai ir nauji maisto ingredientai, jeigu siuntą lydinčiuose dokumentuose ir jų ženklavimo rekvizituose nėra nurodyta, kad tai genetiškai modifikuotas maistas, nauji maisto produktai ir nauji maisto ingredientai, turi būti tiriami dėl genetinės modifikacijos⁷. Genetiškai modifikuoto maisto, naujų maisto produktų ir naujų maisto ingredientų kontrolė Lietuvos Respublikos rinkoje atliekama ne rečiau kaip vieną kartą per metus pagal kasmetinę maisto tvarkymo įmonių valstybinės maisto kontrolės programą⁸.

⁵Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Genetiškai modifikuotų organizmų duomenų bazė.

Prieiga per internetą: <<http://gmo.am.lt/page?page=newsItem&id=52>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

⁶ PAULASKAS, A. *Genetiškai modifikuoti organizmai*. Vilnius, 2004, p. 28

⁷Dėl Genetiškai modifikuoto maisto, naujų maisto produktų ir naujų maisto ingredientų saugos kontrolės programos patvirtinimo: Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2004 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. B1-733 *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 131-4745

⁸ Ibid.

Lietuvos Respublikoje pirmą kartą įstatyminiu lygmeniu GMO ir GMP sąvokos apibrėžtos Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme⁹ 2001 metais (įsigaliojo nuo 2002-12-31). Sąvokos beveik identiškos ES teisės aktuose numatytoms sąvokoms, o po įstojimo į ES, padaryti įstatymo pakeitimai, kartu sąvokas apibrėžiant taip, kaip numatyta Direktyvoje 2001/18/EB.

2002 metų gruodžio mėnesį Europos komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės pristatė baigiamąją ataskaitą: „Direktyvos 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką įgyvendinimo pasekmių įvertinimo tyrimas“¹⁰. Šiame tyrime atliktas kompleksinis ES Direktyvos 2001/18/EB įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas. Tyrime kritikuojama Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme pateiktos sąvokos, ypač „apgalvoto išleidimo į aplinką“, „teikimo į rinką“, tačiau GMO ir GMP sąvokos, anot autorių, atitinka ES teisinį reglamentavimą. Vėlesnėse įstatymo redakcijose suderintos ir pastarosios sąvokos.

1.2 GMO ir GMP ištakos ir tendencijos

GMO ir iš jų pagaminti produktai neatsiejami nuo tokių mokslo šakų, kaip biotechnologijos bei genų inžinerija, kurios yra pakankamai naujos. 1953 metais mokslininkai James Watson ir Francis Crick išaiškino DNR sandarą¹¹. Kiti mokslininkai: Syanley Cohen ir Herbert Boyer, panaudoję sukaupią molekulinės biologijos informaciją ir pritaikę genų inžineriją, 1973 metais į žarnyno lazdelę *E. coli* įterpė augalų bei gyvūnų genus¹². Taigi, šie metai pasauliniu mastu laikytini biotechnologijos, o taip pat ir genų inžinerijos mokslo atsiradimo pradžia.

Vėliau šios mokslo šakos pradėjo sparčiai vystytis. 1982 metais rinkoje prasirodė pirmieji produktai, pagaminti iš GMO: insulinas, interferonas bei vakcina gyvulių diarejai gydyti¹³. Taip pat kilo ypatingas susidomėjimas GM augalais. Norėta išvesti tokias maistinių kultūrų veisles, kurios duotų gausų derlių be didesnių trąšų ir pesticidų sąnaudų, reikalautų mažiau priežiūros. JAV biotechnologijų kompanijos pradėjo eksperimentinius bandymus, o 1995 metais šios šalies ūkininkai pradėjo auginti pirmuosius GM kukurūzus, atsparius vabzdžiams ir GM sojas, atsparias herbicidui glifosatui, kurie šiuo metu pasaulyje yra auginami plačiausiai.

⁹ Lietuvos Respublikos Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymas. Valstybės žinios. 2001, Nr. 56-1976

¹⁰ [Interaktyvus] Prieiga per internetą: <www.euro.lt/old/Pov_tyrimai/docs/901.pdf> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

¹¹ VILNIAUS GAMTOS APSAUGOS DRAUGIJA. *Genetiškai modifikuoti organizmai gamtoje ir mūsų gyvenime*. 2002 m., p. 8

¹² VILNIAUS GAMTOS APSAUGOS DRAUGIJA. *Genetiškai modifikuoti organizmai gamtoje ir mūsų gyvenime*. 2002 m., p. 8

¹³ Ibid.

Žvelgiant į ateities perspektyvas, galima drąsiai teikti, kad GMO naudojimas, pritaikymas neišvengiamai apims vis daugiau veiklos sričių, rinkoje atsiras vis daugiau GMP. Viena iš labiausiai šioje srityje besivystančių valstybių yra JAV, kurioje šiuo metu, daugiau nei pusė augalų pasėlių yra genetiškai modifikuoti, o 70% maisto produktų, esančių JAV bakalėjos parduotuvėse, savo sudėtyje turi GM sudėtinių dalių¹⁴. JAV, priešingai nei ES, Japonijoje, GMO bei iš jų pagaminti produktai (šiuo atveju, kaip maistas) reglamentuojama atsižvelgiant ne į tokio maisto gamybos būdą, o remiantis esminio lygiavertiškumo principu, t.y. turi būti įrodyta, kad naujasis maistas, pagamintas iš GMO ar esantis GMO, yra tiek pat saugus kaip ir natūralus maistas¹⁵. Europos rinka taip pat susijusi su pasauline prekyba, todėl GMP daugės ir mūsų parduotuvėse, o norint neatsilikti nuo pasaulinės ekonomikos, vis daugiau žemės Europoje bus skiriama GM augalams auginti. Iki šiol tiek Lietuvos Respublikoje, tiek kitose ES valstybėse narėse buvo akcentuojamas atsargumo principas - vis dar neįrodytas poveikis aplinkai ir žmonių sveikatai - bei neigiamas Europos visuomenės požiūris - tai sulaikydavo valstybes nuo GM augalų auginimo jų teritorijoje. Tačiau dabar pastebimos kitokios tendencijos Europoje. Nors šiuo metu vis dar neįrodytas visiškas GMO ir iš jų pagamintų produktų saugumas bei galioja griežtos ir sudėtingos procedūros norint ES teritorijoje auginti GMO, pateikti į rinką GMP, ES institucijos atkreipia dėmesį į tai, kad Europai gali grėsti ekonominis atsilikimas, jei nebus imtasi priemonių saugioms biotechnologijoms patvirtinti, savosioms GMO sistemoms kurti (ES Prekybos Komisaras P. Mandelson 2007)¹⁶. ES komisarė M. Fisher Boel pabrėžė, kad „saugūs žmonėms ir nekenksmingi aplinkai GM augalai ES gali būti kultivuojami. Siekiant apsaugoti nuo galimo savaiminio genų išplitimo, GMO turi būti auginami atskirai nuo kitų augalų...rekomendavo ES šalims imtis įstatyminių priemonių, siekiant užkirsti kelią genų mainams tarp GM ir kitų augalų“.¹⁷ Kaip pažymi Elzė Matulionytė straipsnyje *Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas*: „Bendrijos teisės aktais dėl GMO siekiama tiek užtikrinti veiksmingą prekybą vidaus rinkoje ir su tarptautiniais partneriais, tiek aukšto lygio vartotojų ir aplinkos apsaugą“¹⁸. Galima būtų sutikti su autorės nuomone, kad: „šiu

¹⁴ GRINIUS, L. et al. *Modernios biotechnologijos saugaus naudojimo ir vystymo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius. 2007, p. 24

¹⁵ Ibid. p. 25

¹⁶ GRINIUS, L. et al. *Modernios biotechnologijos saugaus naudojimo ir vystymo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius. 2007, p. 8

¹⁷ Ibid, p. 12

¹⁸ MATULIONYTĖ, Elzė. Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas. *Teisė* Nr. 64, 2007, p. 54

abiejų reglamentavimo tikslų pasiekti vienu metu beveik neįmanoma, atsižvelgiant į didelį visuomenės pasipriešinimą GMO“¹⁹.

Taip pat Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) 2007 metais suformuota praktika, kad ES valstybės narės gali nacionaliniais teisės aktais uždrausti savo teritorijoje auginti GMO, kurie yra patvirtinti ES, tik tuo atveju, kai egzistuoja valstybei narei būdinga problema (pvz., neįprastų ar savitų ekosistemų būvimas), kuri būtų pagrįsta naujais mokslo įrodymais aplinkos srityje – tik šiuo atveju, valstybė narė gali nukrypti nuo bendro ES teisinio reguliavimo²⁰. Šį atvejį galima panagrinėti plačiau. Viena iš Austrijos žemių (Land Oberösterreich – Aukštutinė Austrija) 2002 metais parengė Auštutinės Austrijos genų inžinerijos uždraudimo įstatymo projektą, kuriuo buvo siekiama uždrausti auginti sėklas ir augalus, sudarytus iš GMO arba jų turinčius, bei veisti ir į aplinką išleisti transgeninius gyvūnus medžioklės ar žvejybos tikslais. 2003 metais Austrijos Respublika pranešė apie šį projektą Komisijai. Pranešimo tikslas – leidimo nukrypti nuo Direktyvos 2001/18/EB nuostatų gavimas, remiantis EB 95 straipsnio 5 dalimi*.

Pranešimas buvo grindžiamas ataskaita „Žemės ūkio regionai be GMO: metmenų ir įgyvendinimo priemonių koncepcija bei analizė“, kurią parengė W. Müller (toliau – analizė). Šioje analizėje buvo pateikti tokie argumentai: vienas iš Aukštutinės Austrijos ypatumų yra tai, kad čia vyrauja smulkūs ir ekologiniai žemės ūkiai, atkreipė dėmesį į genetiškai modifikuotų kultūrų ar gyvūnų padarinius aplinkai ir žmonių sveikatai bei rėmėsi atsargumo principu. Analizę Komisija pateikė nagrinėti Europos maisto saugos tarnybai (ang. the European Food Safety Authority (toliau - EFSA)), kuri pateikė išvadą, kad analizėje nėra pateikta jokių naujų mokslo įrodymų, galinčių pateisinti GMO uždraudimą Aukštutinėje Austrijoje. Taigi, Komisija, atsižvelgdama į pateiktą išvadą, priėmė sprendimą atmesti Austrijos Respublikos prašymą, remiantis tokiais pagrindais, kad Austrijos Respublika neįrodė, jog priemonė, apie kurią buvo pranešta, pateisinama naujais mokslo įrodymais aplinkos apsaugos srityje, be to, Komisija laikėsi nuomonės, kad priemonė, apie kurią buvo pranešta, nepateisinama jokia Austrijos Respublikai būdinga problema, taip pat Komisija

¹⁹ Ibid.

²⁰ ETT 2007 m. rugsėjo 13 d. sprendimas sujungtose bylose C-439/05 P ir C-454/05 P — Land Oberösterreich, Austrijos Respublika prieš Europos Bendrijų Komisiją [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005J0439:LT:HTML> > [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];

* Europos Bendrijos Steigimo Sutartis 95 straipsnis 5 dalis „...jei Tarybai arba Komisijai nustačius kurią nors suderinimo priemonę valstybė narė mano, kad dėl jos iškyla jai būdingų problemų ir todėl jai reikia priimti naujais moksliniais įrodymais pagrįstas nacionalines nuostatas, reglamentuojančias aplinkos ar darbo aplinkos apsaugą, apie numatytas nuostatas ir jų įteisinimo motyvus ji praneša Komisijai“.

atmetė Austrijos institucijų argumentus, kuriais nacionalines priemones siekiama pateisinti atsargumo principu, nes, jos manymu, jie buvo pernelyg bendri ir nepakankamai pagrįsti. Austrijos Respublika kartu su Aukštutine Austrija ginčidama sprendimą kreipėsi su ieškiniu į Pirmos Instancijos Teismą, kuris atmetė skundą, remdamasis tuo, kad Komisijos sprendimas atmesti prašymą yra teisėtas, nes nustačiusi, kad nebuvo įvykdytos EB 95 straipsnio 5 dalyje numatytos sąlygos, Komisija galėjo tik atmesti jai pateiktą prašymą. Aukštutinė Austrija ir Austrijos Respublika pateikė apeliacinį skundą ETT. Apeliantės visų pirma nurodo, kad skundžiamame sprendime nagrinėjimas apsiribojo tik sąlyga, susijusia su būdingos problemos egzistavimu. Taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad nauji mokslo įrodymai yra pagrindinis EB 95 straipsnio 5 dalies elementas ir kad Pirmosios Instancijos Teismas, net vertindamas sąlygą, susijusią su valstybei narei būdingos problemos egzistavimu, negali neišnagrinėti genetiškai modifikuotų ir natūralių kultūrų koegzistavimo, nepakankamo rizikos įvertinimo ir atsargumo principo klausimų. Komisija iki galo neatliko mokslinės rizikos analizės, neatsižvelgė į teisę būti išklaustam ir galiausiai neatliko savo pareigos motyvuoti. Taip pat Austrijos Respublika pabrėžia, kad per griežtai aiškindami sąlygas, susijusias su būdingos problemos egzistavimu, nepakankamai įvertindami riziką ir naujus mokslo įrodymus bei neatsižvelgdami į atsargumo principą, Komisija ir Pirmosios Instancijos Teismas iš esmės nulėmė ginčo sprendimą ir pažeidė jos interesus. Komisija atsakydama tvirtina, kad Pirmosios Instancijos Teismas jokiu būdu neturėjo detaliai išnagrinėti sąlygos, susijusios su būdingos problemos egzistavimu, ir mano, kad apeliantės neįvykdė joms nustatytos pareigos pateikti įrodymų pagal EB 95 straipsnio 5 dalį, nes jos savo argumentus grindė tik smulkiais žemės ūkiais ir ekologinio žemės ūkio svarba. Komisijos nuomone, būdingos problemos atveju neįprastos ar savitos ekosistemos, dėl kurios reikia atlikti kitokį rizikos aplinkai vertinimą, negu jis atliekamas pagal Direktyvą 2001/18/EB kitų panašių Europos regionų atžvilgiu, buvimas pagrindžia leidimą nukrypti nuo šios direktyvos. Komisija nurodo, kad apeliantės nepateikė šiuo klausimu reikalingų įrodymų. ETT vertindamas Pirmos Instancijos Teismo sprendimą, padarė išvadą, kad šis sprendimas buvo priimtas po EFSA nuomonės, kurioje nustatyta, kad nėra mokslo įrodymų, patvirtinančių, jog egzistuoja būdinga problema. Ši agentūra (EFSA) laikėsi nuomonės, kad nebuvo pateikta jokių mokslo duomenų, įrodančių neįprastų ar savitų ekosistemų, dėl kurių reikia atlikti kitokį rizikos aplinkai vertinimą, negu jis atliekamas visos Austrijos arba kitų panašių Europos regionų atžvilgiu, egzistavimą. Taip pat ji padarė išvadą, kad W. Müller ataskaitoje nebuvo jokios naujos informacijos, galinčios lemti Direktyvos 2001/18/EB nuostatų negaliojimą. Taigi, Pirmosios instancijos teismas, anot ETT, nepadarė teisės klaidos nurodydamas, jog Komisija atsižvelgė į EFSA išvadas dėl mokslo įrodymų, patvirtinančių būdingos problemos egzistavimą, nebuvimo bei atsižvelgiant į tai, jog apeliantės nepateikė duomenų, leidžiančių suabejoti įvertinimo, susijusio su

mokslo įrodymų, patvirtinančių būdingos problemos egzistavimą, pagrįstumu, ir todėl nebuvo įvykdyta viena iš EB 95 straipsnio 5 dalyje nustatytų sąlygų. Galiausiai iš ETT praktikos matyti, kad dėl to, jog EB 95 straipsnio 5 dalyje numatytos sąlygos yra kumuliacinės, nereikia nagrinėti visų šių sąlygų, jeigu konstatuota, kad viena iš jų nėra įvykdyta. Generalinė advokatė Sharpston pateikė savo išvadą²¹ šioje byloje: „...ši padaryta išvada (jos reikšmė) nuvils ne tiktai apeliantes (Austrijos Respublika ir Aukštutinė Austrija), bet taip pat ir daugelį asmenų bei organizacijų, kurie giliai ir nuoširdžiai domisi iki šiol ne visiškai atskleistais GMO pavojais. Viena vertus, šis aplinkos politikos klausimas turi būti išspręstas politiniuose forumuose (kad būtų nustatyta tinkama nacionalinė ar Bendrijos aplinkos politika), o ne šiame ar kuriame kitame teisme. Antra, aišku, kad nacionalinės ir regioninės institucijos Valstybių narių viduje turi didelius įgaliojimus bei pareigą atsižvelgti į tas problemas, formuojant savą politiką bei derinant su Bendrijos politika. Aukštutinė Austrija gali išlaikyti griežtą GMO reguliavimą pasinaudodama Direktyvos 2001/18/EB numatytomis galimybėmis (direktyvos C dalimi, 20, 23 straipsniais*). Be to, koegzistencijos klausimas tarp genetiškai modifikuotų ir nemodifikuotų kultūrų gali būti išspręstas atsižvelgiant į 2003 metais Komisijos priimtas rekomendacijas šiuo klausimu. Jei siekiama priimti įstatymus, numatančius visapusišį GMO draudimą teritorijos viduje, privaloma išpildyti visas EB 95 straipsnio (5) dalies sąlygas...“ (143-147 punktai).

Kitas atvejis dėl nuo bendro reguliavimo nukrypstančių nuostatų yra Lenkijos pranešimas²². Lenkija 2007 metų balandį, remdamasi EB sutarties 95 straipsnio 5 dalimi, informavo Komisiją apie „Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymo“ projektą, kuriame išdėstomos nacionalinės nuostatos (111 ir 172 straipsniai), nukrypstančios nuo Direktyvos 2001/18/EB. Teisės akto projektu siekiama aiškiai reglamentuoti su GMO susijusią veiklą. Jo tikslas — įgyvendinti Direktyvą 2001/18/EB. Be to, jame išdėstomi GM kultūrų auginimo ir jų sambūvio su tradiciškai ir ekologiškai auginamais augalais reikalavimai.

Lenkijos teisės akto projekto 111 straipsnyje reikalaujama, kad su apgalvoto išleidimo paraiška būtų taip pat pateikiami šie dokumentai:

²¹Generalinės advokatės Sharpston išvada, pateikta 2007 m. gegužės 15 d. [Interaktyvus] prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005C0439:EN:HTML>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];

* Direktyvos 2001/18/EB C dalis reguliuoja GMO ir GMP pateikimą į rinką, čia numatyta Valstybėms narėms teisė pateikti argumentuotus prieštaravimus; 20 straipsnis reglamentuoja monitoringo ir naujos informacijos tvarkymą, 23 straipsnis – apsaugos sąlygas.

²² OL 2007, C 173, p. 8—9.

- 1) rajono ar miesto mero išduota pažyma, liudijanti, kad tos vietovės detalajame plane numatyta galimybė išleisti GMO į aplinką, atsižvelgiant į būtinybę saugoti natūralią atitinkamos vietovės aplinką ir kultūrinį kraštovaizdį,
- 2) vietovės, kurioje bus apgalvotai išleidžiami GMO, kaimyninių ūkių savininkų raštiškas patvirtinimas, jog jie neprieštaruoja išleidimui.

Projekto 172 straipsnyje draudžiama auginti genetiškai modifikuotus augalus, kuriems taikoma 172 straipsnio 2 dalies nuostata, kurioje numatyta, jog suinteresuotajai šaliai paprašius, žemės ūkio ministras, pasitaręs su aplinkos ministru ir rajono, kurio teritorijoje ketinama auginti GMO, taryba (gmina), gali priimti sprendimą įsteigti GMO auginimo zoną.

Minėtomis nuostatomis siekiama įvesti bendrąjį draudimą auginti GMO, numatant galimybę gauti leidimą kiekvienu konkrečiu atveju, nustatoma papildoma leidimų, kuriuos išduoda Lenkijos valdžios institucijos, tvarka - GMO leidžiama auginti tik gavus kaimynystėje ūkininkaujančių ūkininkų sutikimą.

Lenkija kitokį reguliavimą nei numatytą Direktyvoje 2001/18/EB grindžia tuom, kad GMO apgalvotam išleidimui turi būti taikomos specialios saugos priemonės laikantis ES atsargumo principo ir atsižvelgiant į turtingą Lenkijos biologinę įvairovę bei būtinybę užkirsti kelią rimtiems aplinkos veikimo sutrikdymams, taip pat atkreipdama dėmesį į Lenkijos žemės ūkio struktūrą, kuri yra pakankamai netolygi (šalyje yra beveik 2 milijonai ūkių, kurių vidutinis dydis yra mažesnis nei 8 hektarai). Naujas reguliavimas yra svarbus ir tuom, kad Lenkijoje iki šiol nėra priimti nacionaliniai teisės aktai, susiję su trijų rūšių kultūrų — GMO, tradicinių ir ekologiškų — sambūviu, ir nėra reglamentuotas žalos augalams ar jų sunaikinimo nekontroliuojamo susikryžminimo atveju kompensavimas.

Komisija 2007 metų spalio 12 dieną pateikė sprendimą²³ atmesti šio Lenkijos teisės akto projekto nuostatas kaip neatitinkančias EB sutarties 95 straipsnio 5 dalies sąlygų. Komisija teigia, kad Lenkija nepateikė argumentų jokios naujos informacijos, susijusios su aplinkos apsauga. Jų argumentai apima platesnio pobūdžio klausimus, tokius kaip pradinio mokslinių tyrimų etapo netikrumas, gamtosauga ir susijusi atsakomybė. Neminima naujų mokslo darbų, mokslinių tyrimų, literatūros šaltinių ar kitų galimų duomenų, gautų jau priėmus Direktyvą 2001/18/EB, kuriuose būtų pateikta naujų įrodymų, susijusių su aplinkos ar darbo aplinkos apsauga, dėl konkrečios Lenkijai iškilusios problemos.

Iš pateiktų Aukštutinės Austrijos ir Lenkijos pavyzdžių matome, kad valstybės nacionaliniame lygmenyje, remdamosis iki galo neatskleistu GMO ilgalaikiu poveikiu aplinkai ir žmonių sveikatai

²³OL 2008, L 16, p. 17—25

bei neigiamu gyventojų, ūkininkų požiūriu, norėtų įtvirtinti draudimą arba sudėtingesnes taisykles gauti leidimą GMO auginimui. Tačiau toks noras galėtų būti patenkintas, tik valstybėms narėms iš esmės susitarus politiniame lygmenyje (priėmus atitinkamas teisės aktų pataisas), arba iš ties egzistuojant tokiai problemai, kuri būtų pagrįsta naujais moksliniais įrodymais. Šie pavyzdžiai svarbūs ir tais atvejais, kai nacionalinėje teisėje norima įtvirtinti ne bendrą draudimą auginti GMO, bet pavyzdžiui, draudimą saugomose teritorijose ar pan. Lietuvos Respublikoje šiuo metu yra paruoštas Saugomų teritorijų įstatymo straipsnių pakeitimas, kuriame numatyti draudimai apgalvotai išleisti GMO į aplinką tam tikrose teritorijose²⁴. Atsižvelgiant į saugomų teritorijų paskirtį ir jose galiojančių įvairių draudimų visetą, logiška ir netgi būtina įtvirtinti tokius draudimus, bet kaip tai dera su ES teisės reguliavimu, ar užtenka remtis vien tik tuom, kad siekiama išsaugoti konstituciškai svarbiais vertybes* - gamtos biologinę įvairovę, užtikrinti kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą tam tikrose teritorijose? Seimo Aplinkos komiteto pirmininko pavaduotojas Viktoras Rinkevičius išreikšdamas savo nuomonę dėl galimų pataisų teigia: "Visose saugomose teritorijose uždrausti GMO nereikalinga ir netikslinga. Pavyzdžiui, regioniniuose parkuose yra ūkių dirbama žemė, kur auginamos įvairios žemės ūkio kultūros. Ten drausti GM augalų nėra prasmės. Juk jei ūkiuose, esančiuose šalia kokio nors parko teritorijos, GM augalai bus auginami, tai apsaugoti parkus būtų praktiškai neįmanoma. Taigi žemės ūkio paskirties žemėje, nors ji būtų ir saugomose teritorijose, uždrausti GMO nėra tikslo. Tai būtų kraštutinus. Žinoma, griežčiau turėtų būti saugomos ypatingos teritorijos, pavyzdžiui, rezervatai ir kt. Ten GMO draudimui pritarčiau"²⁵. Galima būtų sutikti arba nesutikti su šia nuomone, bet šiuo metu nesant išimčių, įtvirtintų ES teisės aktuose, ši pataisa prieštarautų bendram GMO reguliavimui. Taigi, vienas iš pasiūlymų būtų - pirmiau inicijuoti Direktyvos 2001/18/EB pataisą, kurioje būtų numatyta galimybė valstybėms narėms nacionaliniu mastu įtvirtinti draudimus apgalvotam GMO išleidimui į aplinką saugomose teritorijose.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad iki šiol nesant pakankamai įrodymų dėl GMO poveikio, ES valstybėse narėse, taip pat ir Lietuvos Respublikoje, laikomasi atsargumo principo, bet

²⁴Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Teisinė informacija. Prieiga per internetą: <<http://www.am.lt/TA/top10prj-ist.php3>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

* Lietuvos Respublikos Konstitucijos 54 straipsnyje įtvirtinta pareiga valstybei rūpintis natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014

²⁵Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas. Spaudos ažvalga. Prieiga per internetą: <http://eko.laei.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=352&Itemid=36> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

šios technologijos nevystymas Europoje gali sukelti neigiamų ekonominių padarinių. Galima išvelgti tokias tendencijas, kad nuo Bendrijos teisės aktuose dėl GMO (GMP) įtvirtintų siekių užtikrinti aukšto lygio vartotojų ir aplinkos apsaugą pereinama daugiau prie veiksmingos prekybos vidaus rinkoje ir su tarptautiniais partneriais užtikrinimo. Atsižvelgiant šias tendencijas, labai svarbu nustatyti bei išlaikyti teisinius saugiklius galimam neigiamam poveikiui užkirsti, pašalinti šiose srityse kaip aplinkos apsauga, žmonių ir gyvūnų sveikatos apsauga, taipogi svarbus išsamus teisinis reguliavimas, siekiant apsaugoti tam tikras ypatingai saugomas teritorijas bei ekologinius ar tradicinius ūkius nuo taršos GM kultūromis.

2. GMO IR GMP TEISINIO REGULIAVIMO EUROPOS SAJUNGOJE BEI LIETUVOS RESPUBLIKOJE RAIDA

Rasa Ragulskytė-Markovienė monografijoje²⁶ nagrinėdama aplinkosaugos nuostatų įtvirtinimą EB ir ES sutartyse pažymėjo, kad jau Suvestiniame Europos akte aplinkos apsauga numatyta kaip privaloma vykdyti Europos Bendrijos užduotimi. Šiuo klausimu įtvirtintas subsidiarumo principas, kuris reiškia, kad Bendrija veiksų tose srityse, kurios nepriklauso jos išimtinai kompetencijai, imasi tik tuomet, kai siūlomo veiksmo tikslų valstybės narės negali tinkamai pasiekti, o Bendrija dėl siūlomo veiksmo masto arba poveikio juos gali pasiekti geriau. Iš tolimesnės Bendrijos pirminės teisės matyti, kad aplinkos apsauga tampa vis aktualesniu klausimu Bendrijos reguliavimo srityje. 1992 metais Maastrichto sutartimi įsteigta ES, kartu buvo pakeistos ir papildytos Bendrijų steigimo sutartys, kur įtvirtintos ir tokios nuostatos, kaip Bendrijos veikla apima ir politiką aplinkos srityje bei įtvirtintas naujas principas – aukšto lygio aplinkos apsaugos siekimas. 1990 metais Europos Bendrijos Taryba priėmė teisės aktus reguliuojančius GMO ir GMP. Taigi, galima daryti išvadą, kad aplinkos apsaugos klausimai, susiję su GMO ir GMP, tapo ne atskirų ES valstybių narių, o Bendrijos reguliavimo sritis. Vėlesniuose teisės aktuose, reguliuojančiuose GMO ir iš jų pagamintus produktus, įtvirtintas ir aukšto lygio aplinkos apsaugos siekimas.

1990 metais balandžio 23 dieną Europos Bendrijų Taryba priėmė dvi direktyvas:

- 90/219/EEB dėl riboto genetiškai modifikuotų mikroorganizmų naudojimo²⁷;

²⁶ RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, Rasa. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius, 2005, p. 23-30

²⁷ OL 1990, L 117, p. 1-14

- 90/220/EEB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką.

Direktyva dėl riboto genetiškai modifikuotų mikroorganizmų naudojimo priimta atsižvelgiant į tai, kad biotechnologijos plėtra vyksta, kad ji prisideda prie valstybių narių ekonominio augimo, o tai reiškia, kad genetiškai modifikuoti mikroorganizmai bus naudojami įvairioje veikloje ir įvairiais mastais. Šios direktyvos tikslas - nustatyti bendras genetiškai modifikuotų mikroorganizmų riboto naudojimo priemonės, siekiant apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką. Nors Direktyva 90/219/EEB ir susijusi su nagrinėjama tema, tačiau nėra šio darbo objektu, todėl toliau nebus detalios nagrinėjama.

Lietuvos Respublikoje GMO ir GMP pradėti reguliuoti 2001 metų birželio 12 dieną priėmus Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymą, kuris įsigaliojo 2002 gruodžio 31 dieną. Taip pat padarytos atitinkamos pataisos ir Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatyme²⁸, apibrėžiant GMO sąvoką, taipogi įtvirtinant nuostatas dėl Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymo. Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme apibrėžtos sąvokos, nustatytos valstybės institucijų kompetencijos GMO, GMP valdymo ir kontrolės srityje, taip pat GMO ir GMP naudotojų teisės ir pareigos, numatyta visuomenės teisė dalyvauti priimant sprendimus dėl GMO ir GMP naudojimo ir gauti apie tai informaciją, taip pat numatyta nuostata dėl fizinių ir juridinių asmenų atsakomybės, kurią turi nustatyti kiti įstatymai.

Palyginus su teisiniu reguliavimu kitose Baltijos šalyse, Lietuvoje GMO pradėta reguliuoti vėliausiai. Pavyzdžiui, Estijoje įstatymas „Dėl genetiškai modifikuotų organizmų patekimo į aplinką“ įsigaliojo jau 1999 metų sausį, o Latvijoje genetiškai modifikuotų organizmų naudojimo ir platinimo įstatymas buvo priimtas 2000 metais²⁹.

2.1 GMO ir GMP teisinis reguliavimas ES pagal Direktyvą 90/220/EEB bei jo įtaka Lietuvos Respublikos nacionalinei teisei

Direktyva dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką (toliau – Direktyva 90/220/EEB) – yra pirmasis teisės aktas ES, sureguliuavęs taisykles dėl GMO ir GMP. Ji priimta atsižvelgiant į daugelį aplinkybių:

- pirmiausia, pagal Europos ekonominės Bendrijos steigimo sutartį, Bendrijos veiksmai, susiję su aplinkosauga, turėtų remtis prevencinių veiksmų (arba atsargumo) principu. Pagal šią direktyvą, būtina užtikrinti, kad pramonės produktų kūrimas, naudojant GMO, būtų saugus,

²⁸ Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatymas. Valstybės žinios, 2002-01-09, Nr. 2-49

²⁹ Vilniaus gamtos apsaugos draugija. *Genetiškai modifikuoti organizmai gamtoje ir mūsų gyvenime*. 2002 m., p. 23

o kad aplinkai keliama rizika visuomet būtų įvertinta kiekvienu konkrečiu atveju, dar prieš išleidžiant GMO į aplinką. Joks GMO turintis arba iš jų susidedantis produktas, kurį ketinama apgalvotai išleisti į aplinką, neturi būti išleistas į rinką, pirmiau tinkamai jo neišbandžius tyrimo ir kūrimo stadijoje ekosistemose, kurias gali įtakoti jo naudojimas. Taip pat GMO įvedimas į aplinką turėtų būti vykdomas pagal "žingsnis po žingsnio" principą - tai reiškia, kad apribojimai GMO mažinami ir jų išleidimo mastai didinami palaipsniui - tik tada, kai įvertinama ankstesnieji žingsniai žmogaus sveikatos ir aplinkos apsaugos atžvilgiu, ir nustatoma, kad galima daryti kitą žingsnį;

- taip pat svarbu tai, kad GMO nepriklausomai nuo to, ar jie į aplinką yra išleidžiami mažais ar dideliais kiekiais kaip komerciniai produktai ar eksperimento tikslais, gali aplinkoje daugintis ir pereiti nacionalines sienas, tokiu būdu darydami poveikį ir kitoms ES valstybėms narėms, o tokio išleidimo poveikis aplinkai gali būti negrįžtamas;
- dar viena priežastis yra tai, kad valstybėse narėse galiojančių ar rengiamų teisės aktų dėl apgalvoto GMO išleidimo į aplinką skirtumai gali sukurti nevienodas konkurencijos sąlygas ar prekybos tokių organizmų turinčiais produktais barjerus ir tokiu būdu padaryti poveikį bendrosios rinkos funkcionavimui. Dėl to būtina šiuo atžvilgiu suderinti valstybių narių įstatymus - valstybių narių nuostatų derinimo priemonės, kuriomis siekiama sukurti vidaus rinką ir užtikrinti jos funkcionavimą, turėtų būti aukšto lygio visoje Bendrijoje.

Direktyva 90/220/EEB siekiama suderinti valstybių narių įstatymus ir kitus teisės aktus bei apsaugoti žmonių sveikatą ir aplinką, kai yra apgalvotai išleidžiami į aplinką GMO bei išleidžiami į rinką GMP. Direktyvoje numatyta pareiga valstybėms narėms imtis visų atitinkamų priemonių, siekiant išvengti žmonių sveikatai ir aplinkai neigiamo poveikio, kuris gali kilti dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką ar pateikimo į rinką. Pirmiausia, valstybės narės turi paskirti kompetentingą instituciją ar institucijas, kurios organizuotų patikrinimus ir taikytų kitas atitinkamas kontrolės priemones bei būtų atsakingos už šios direktyvos bei jos priedų reikalavimų vykdymą. Valstybės narės privalo priimti nuostatas, kurios užtikrintų, kad asmenys, prieš apgalvotai į aplinką išleisdami GMO mokslo tiriamųjų darbų ar kitais tikslais, išskyrus išleidimo į rinką tikslą, pateiktų apie tai valstybės narės, kurios teritorijoje bus išleidžiamos į aplinką GMO, kompetentingai institucijai pranešimą. Direktyvoje nustatyta, kokia informacija privalo būti pateikta šiame pranešime, kokios kompetentingos institucijos teisės ir pareigos nagrinėjant pranešimą bei priimant sprendimus dėl GMO išleidimo į aplinką, taip pat numatyta pareiga pranešėjui, po GMO išleidimo į aplinką, informuoti kompetentingą instituciją apie išleidimo rezultatus, susijusius su žmonių sveikatai ir

aplinkai keliama rizika, nurodant visus GMP, apie kuriuos pranešėjas ketina pranešti vėlesniame etape.

Minėtoji direktyva nurodo atvejus, kada gali būti duotas sutikimas pateikti į rinką GMO turinčius ar iš jų sudarytus produktus – t.y. kai yra išleidimo į rinką tikslas. Gamintojas ar importuotojas pateikia valstybės narės, kurioje toks produktas bus pateiktas į rinką pirmą kartą, kompetentingai institucijai pranešimą. Šiame pranešime pateikiama, kaip bus laikomasi direktyvoje nustatytų reikalavimų bei kita informacija apie GMO ir GMP. Pranešėjas gali pradėti išleidimą tik gavęs kompetentingos institucijos raštišką sutikimą ir laikydamasis visų jame nurodytų sąlygų bei atsižvelgdamas į atitinkamas ekosistemas ir aplinką.

Sutikimas pateikti GMO (GMP) į rinką galioja visoje Bendrijoje. Taigi, kitos Valstybės narės negali pranešimo ir pagal direktyvą duoto raštiško sutikimo pagrindu, uždrausti, riboti ar trukdyti išleisti į rinką GMO turinčius ar iš jų susidedančius produktus, kurie atitinka direktyvos reikalavimus. Jei produktui jau duotas raštiškas sutikimas, jį galima naudoti visoje Bendrijoje be jokio kito pranešimo su sąlyga, kad griežtai laikomasi konkrečių jo naudojimo sąlygų, ir jis naudojamas nurodytoje aplinkoje ir/ar nurodytose geografinės srityse. Jei valstybė narė turi pateisinamų priežasčių manyti, kad produktas, apie kurį buvo tinkamai pranešta ir kuriam pagal Direktyvą 90/220/EEB yra duotas raštiškas sutikimas, kelia riziką žmonių sveikatai ir aplinkai, ji gali laikinai apriboti ar uždrausti šio produkto naudojimą ir/arba pardavimą savo teritorijoje. Apie tai ji nedelsdama praneša Komisijai ir kitoms valstybėms narėms ir nurodo savo sprendimo priežastis.

Direktyvoje numatyta Europos Komisijos kompetencija nustatyti sistemą, pagal kurią tarp valstybių narių yra keičiamasi pranešimuose - tiek dėl apgalvotai į aplinką išleistų GMO mokslo tiriamiesiems darbams ar kitais tikslais, tiek dėl GMP išleidimo į rinką - esanti informacija. Taip pat Komisija Europos Bendrijų oficialiajame leidinyje paskelbia visų pagal Direktyvą 90/220/EEB gaunančių galutinį raštišką sutikimą produktų sąrašą. Kiekvienam produktui aiškiai nurodomi jame esantys GMO ir paskirtis bei kas trejus metus Europos Parlamentui ir Tarybai atsiunčia ataskaitą apie valstybių narių vykdomą pagal šią direktyvą pateiktą į rinką produktų kontrolę. Kaip Komisijos pagalbinė institucija, direktyvoje nurodytas Komitetas, sudarytas iš valstybių narių atstovų, kuriam vadovauja Komisijos atstovas.

Jau pirmajame ES teisės akte, reguliuojančiame GMO, iš esmės buvo įtvirtinta konfidencialios informacijos apsauga. Direktyvos baigiamosiose nuostatose įtvirtinta Komisijos ir kompetentingų institucijų pareiga saugoti ir ginti su gautais duomenimis apie GMO ir GMP susijusias intelektinės nuosavybės teises. Direktyvoje taip pat įtvirtinama, kad konfidencialia niekada negali būti laikoma tokia pateikta informacija:

- genetiškai modifikuoto organizmo ar organizmų aprašas, pavadinimas, pranešėjo adresas, išleidimo į aplinką tikslas ir vieta;
- genetiškai modifikuoto organizmo ar organizmų monitoringo ir reagavimo avariniais atvejais metodai ir planai;
- numatomo poveikio vertinimas, ypač patogeninio ir/ar ekologiškai ardančio poveikio vertinimas.

Visoms valstybėms narėms numatytas reikalavimas, kad per ateinančius 18 mėnesių jose įsigaliojusių įstatymai ir kiti teisės aktai, būtini direktyvos 90/220/EEB laikymuisi užtikrinti. Taip pat pareiga nedelsiant informuoti Komisiją apie visus šios direktyvos taikymo srityje priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus.

Prie Direktyvos 90/220/EEB pateikiami trys priedai: 1) dėl genetinio modifikavimo metodų, kuriuos naudojant gaunami GMO ir ši direktyva taikoma, taip pat dėl metodų, kuriuos naudojant, šios direktyvos nuostatos nėra taikomos; 2) dėl informacijos, kurią būtina nurodyti pranešimuose apie apgalvotą GMO išleidimą į aplinką ir apie GMP pateikimą į rinką; 3) dėl papildomos informacijos, kuria reikia pateikti pranešant apie GMO pateikimą į rinką.

1996 metais Komisijos peržiūros ataskaitoje dėl Direktyvos 90/220/EEB buvo nustatyta nemažai sričių, kurias reikėtų tobulinti³⁰. Pirmiausia, reikėjo patikslinti direktyvos taikymo sritį ir joje vartojamų sąvokų apibrėžimus bei, siekiant aiškumo ir racionalumo, tam tikroms nuostatomis suteikti naujas formuluotes, peržvelgti sutikimų ir leidimų procedūras etc. Nuo 1998 metų ES valstybės narės susitarė taikyti de facto moratoriumą, kurio metu nebuvo išduota nė vieno leidimo, sutikimo GMO (GMP) kol nebus kokybiškai parengtas ES teisinis GMO (GMP) reguliavimas.

2001 metais Europos Parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba priėmė naują direktyvą, kuri pakeitė Direktyvą 90/220/EEB.

Kai buvo priimta ir galiojo Direktyva 90/220/EEB, Lietuvos Respublika dar nebuvo ES nare, todėl ši direktyva Lietuvai jokios teisinės galios neturėjo, bet tai pirmas teisės aktas tokioje didelėje Europos dalyje reguliavęs GMO, GMP, todėl direktyvos turinys turėjo didelės įtakos formuojant ne tik ES valstybių narių, bet ir kitų Europos valstybių (kartu ir Lietuvos) politiką GMO ir GMP srityje bei teisės aktus šioje reguliavimo srityje.

³⁰ Direktyvos 2001/18/EB preambulė

2.2 Direktyva 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/220/EEB. Šios direktyvos įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje

Lyginant su Direktyva 90/220/EEB, Direktyvoje 2001/18/EB yra gana daug pakeitimų, todėl tikslinga juos aptarti atskirai. Direktyva yra ES teisės aktas, kurio tikslai yra privalomi, tačiau jų įgyvendinimo formas ir būdus valstybės narės gali pasirinkti pačios. Svarbus savalaikis ir tinkamas įgyvendinimas. Pažymėtina, kad dėl išsipareigojimų nevykdymo, t.y. dėl per nustatytą terminą būtinų įstatymų ir kitų teisės aktų, įgyvendinančių Direktyvą 2001/18/EB, nepriėmimo, Komisija pareiškė ieškinius ETT net septynioms valstybėms narėms³¹. Lietuvos Respublika Direktyvos 2001/18/EB nuostatas pradėjo įgyvendinti dar prieš įstojant į ES – priimtas Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymas ir daugybė poįstatyminių teisės aktų. Minėtas įstatymas trumpas ir lakoniškas, daugiausia direktyvos nuostatos yra įgyvendinamos ministrų (aplinkos, sveikatos, žemės ūkio) įsakymais. Taigi toliau bus taip pat nagrinėjama ar tinkamai yra įgyvendintos Direktyvos 2001/18/EB nuostatos nacionalinėje teisėje.

2.2.1 Pranešimų apie apgalvotą GMO išleidimą į aplinką bei GMO ir GMP pateikimą į rinką teikimas. Leidimų ir sutikimų išdavimo tvarka

Tiek pranešimų apie apgalvotą GMO išleidimą į aplinką, pranešimų apie GMO ir iš jų pagamintų produktų pateikimą į rinką teikimo tvarka, tiek leidimų, sutikimo išdavimo tvarka iš esmės nesiskiria nuo Direktyvos 90/220/EEB reguliavimo. Direktyvoje 2001/18/EB tiksliau, aiškiau ir detaliau sureglamentuota standartinė leidimų išdavimo tvarka (kai leidimui gauti reikia pateikti pranešimą su visa direktyvoje nurodyta informacija), taip pat aiškiai reglamentuojama diferencijuota (supaprastinta) leidimų išdavimo tvarka.

Kiekvienoje ES valstybėje narėje privalo būti kompetentinga institucija. Fiziniai ar juridiniai asmenys, siekiantys auginti GMO tiek eksperimentiniais (mokslo), tiek komercinio auginimo

³¹ ETT 2005 m. sausio 27 d. sprendimas byloje C-416/03 (Komisija prieš Graikijos Respubliką);
ETT 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje Nr. C-419/03 (Komisija prieš Prancūzijos Respubliką);
ETT 2004 m. spalio 28 d. sprendimas byloje C-421/03 (Komisija prieš Austrijos Respubliką);
ETT 2004 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje C-422/03 (Komisija prieš Nyderlandų Karalystę);
ETT 2004 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-417/03 (Komisija prieš Belgijos Karalystę);
ETT 2004 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje C-423/03 (Komisija prieš Suomijos Respubliką);
ETT 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje C-420/03 (Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką).

tikslais, ar norintys pateikti GMO ir iš jų pagamintus produktus į rinką, privalo pateikti kompetentingai institucijai prašymą. Su prašymu taip pat turi būti pateikta informacija, kurią detaliau numato direktyvos priedai. Ypatingas dėmesys skiriamas rizikos aplinkai ir žmonių sveikatai vertinimui, monitoringo planui bei pačiam monitoringui, visuomenės dalyvavime procesuose susijusiuose su GMO (GMP).

Diferencijuota tvarka taikoma, kai įgyjama pakankamai patirties išleidžiant į aplinką tam tikrus GMO tam tikrose ekosistemose bei laikantis tokių kriterijų:

- gerai žinomas genetiškai nemodifikuoto organizmo (recipiento) klasifikacinis statusas ir biologija (pavyzdžiui, reprodukcijos būdas, gebėjimas kryžmintis su giminingomis rūšimis, patogeniškumas);
- turima pakankamai žinių apie išleidžiamų į aplinką motininių organizmų ir recipientų nekenksmingumą žmonių sveikatai ir aplinkai, informacija apie bet kurią rizikos vertinimui ypač svarbią sąveiką, įskaitant eksperimentinio išleidimo ekosistemose esančius tam tikrais atvejais motininius organizmus ir recipientus bei kitus organizmus;
- kai yra informacijos, įrodančios, jog bet kokia įterpta genetinė medžiaga pasižymi geromis savybėmis. Informacija apie vektorių sistemų ar genetinės medžiagos sekų kūrimą panaudojant DNR nešėją. Kai genetinės modifikacijos metu šalinama genetinė medžiaga, žinomas tokio pašalinimo mastas. Pakankama informacija apie genetinę modifikaciją, kad išleidimo į aplinką metu būtų galima identifikuoti GMO ir jo palikuonis;
- eksperimentinio išleidimo į aplinką sąlygomis GMO neturi kelti papildomos ar padidintos rizikos žmonių sveikatai ar aplinkai, kadangi jos nekelia ir tam tikrais atvejais atitinkamų motininių organizmų ir recipientų išleidimas į aplinką. Galimybė pasklisti aplinkoje ir intensyviau plėstis kitose nesusijusiose ekosistemose bei galimybė aplinkoje perkelti genetinę medžiagą į kitus organizmus neturi kelti neigiamo poveikio.

Lietuvos Respublikoje yra kelios kompetentingos institucijos, kurių funkcijos numatytos Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme. Aplinkos ministerija yra pagrindinė institucija GMO ir GMP reguliavimo srityje. Būtent ji vykdo veiklos, kurios metu yra naudojami GMO ir GMP, valstybinį valdymą Lietuvos Respublikoje. Ji nustato pranešimų apie GMO ir GMP pateikimo tvarką, priima šiuos pranešimus iš fizinių ir juridinių asmenų bei išduoda leidimus veiklai, kurios metu yra naudojami genetiškai modifikuoti mikroorganizmai ar organizmai ir apgalvotai išleidžiami į aplinką GMO ne teikimo rinkai tikslais, ir sutikimus veiklai apgalvotai išleisti į aplinką GMO teikimo rinkai tikslais, jei toks GMO teikimas rinkai neįteisintas Europos Sąjungoje, taip pat nutraukia, sustabdo, pratęsia, apriboja, pakeičia išleidimo į aplinką ar riboto naudojimo sąlygas ir panaikina šių leidimų ar sutikimų galiojimą. Šie klausimai yra detaliai sureguliuoti aplinkos

ministro įsakymu patvirtintame „Genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką, pateikimo į rinką tvarkos apraše“³²(įsigaliojo 2004 metų gegužės 1 dieną). Čia esančios nuostatos atitinka Direktyvos 2001/18/EB reikalavimus dėl pranešimų apie apgalvotą GMO išleidimą į aplinką, GMO (GMP) pateikimą į rinką bei įgyvendinami reikalavimai dėl sutikimų ir leidimų išdavimo tvarkos.

Dar viena iš svarbesnių Aplinkos ministerijos funkcijų yra kaupti ir tvarkyti GMO ir GMP duomenų bazę bei informuoti visuomenę ir valstybės įgaliotas institucijas, atsakingas už rinkos priežiūrą ir valstybinę saugos ekspertizę, apie leidimų išdavimą, sustabdymą ar galiojimo nutraukimą, apie nelaimingų atsitikimų atvejus.

Lietuvos Respublikoje veikia konsultacinio pobūdžio Aplinkos ministerijai atskaitinga institucija - Genetiškai modifikuotų organizmų valdymo priežiūros komitetas (toliau – Priežiūros komitetas), kuris pateikia savo rekomendacijas, pasiūlymus Aplinkos ministerijai bei bendradarbiauja su kitomis valstybės institucijoms ir nevyriausybinėmis organizacijomis GMO klausimais. Priežiūros komitetą sudaro 27 nariai, t.y. atstovai iš valstybės tarnybos, nevyriausybinių organizacijų, gamybininkai, mokslininkai. Taip pat veikia šiam Priežiūros komitetui atskaitingas Genetiškai modifikuotų organizmų ekspertų komitetas, kuris taipogi yra patariamoji institucija, nagrinėjanti pranešėjų pateiktas rizikos (žmonių ir gyvūnų, aplinkos ir žemės ūkio) vertinimo ataskaitas, monitoringo planą, teikianti pasiūlymus bei išvadas GMO valdymo priežiūros komitetui.

Šiuo metu Aplinkos ministerija yra išdavusi 7 leidimus ribotai naudoti genetiškai modifikuotus mikroorganizmus, kol kas nėra išdavusi nė vieno leidimo eksperimentiniams ar komerciniams tikslams skirtų GMO išleidimui į aplinką bei sutikimo GMO tiekimo į rinką tikslais³³. Lyginant su kitomis ES valstybėmis narėmis, yra dar 7 šalys, kurios nėra išdavusios nė vieno leidimų eksperimentiniam GMO išleidimui į aplinką (t.y. Latvija, Estija, Slovėnija, Slovakija, Kipras, Liuksemburgas, Malta), kitos, kaip Belgija, Vokietija, Italija, Ispanija, Olandija, Jungtinė Karalystė, yra išdavusi nuo šimto iki kelių šimtų leidimų, dar kitose tokių leidimų skaičius neviršija dvidešimties³⁴. Daugiausiai leidimų yra išdavusi Prancūzija - per 550 leidimų auginti jos teritorijoje GMO (kaip augalus ir kitus GMO) eksperimentiniais tikslais³⁵. Dažniausi genetiškai modifikuoti

³² Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. D1-225 dėl Genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką, pateikimo į rinką tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios, 2004-04-30, Nr. 71-2487, su pakeitimais

³³ GMO duomenų bazė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://gmo.am.lt/>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

³⁴ Europos Komisijos GMO, skirtų išleidimui į aplinką ir teikimui rinkai, registras [interaktyvus]. Prieiga per internetą <<http://biotech.jrc.it/deliberate/dbcountries.asp>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

³⁵ Ibid.

augalai, kuriuos prašoma leisti auginti eksperimentiniais tikslais yra įvairių rūšių runkeliai, kukurūzai, rapsai, bulvės, pomidorai, medvilnė, soja, tabakas etc³⁶. Šiuo metu yra atliekami eksperimentai su daugiau nei 100 genetiškai modifikuotų organizmų.

Aplinkos ministerijai buvo pateikti trys prašymai dėl leidimo atlikti lauko bandymus su genetiškai modifikuotais augalais. Tai yra: 2006 m. sausio 13 d., 2006 m. spalio 26 d. ir 2007 m. sausio 17 d. prašyta leidimo atlikti genetiškai modifikuotų bulvių (Vokietijos kompanija "PLANTON GmbH"), rapsų (Vokietijos kompanija „BASF Plant Science GmbH“) ir kukurūzų (Švedijos kompanija „Monsanto“) lauko bandymus³⁷. 2007 m. balandžio 4 d. ir 6 d. Nors Genetiškai modifikuotų organizmų valdymo priežiūros komitetas, apsvarstęs prašymus leisti mokslo tikslais auginti genetiškai modifikuotus augalus, balsų dauguma pritarė šiems prašymams ir rekomendavo Aplinkos ministerijai leisti atlikti tokius tyrimus laukuose, tačiau kompanijos negavo leidimo Lietuvoje auginti šių augalų eksperimentiniais tikslais. Aplinkos ministerija priėmė sprendimus neišduoti leidimų mūsų šalyje auginti nei genetiškai modifikuotus vasarinius rapsus, nei genetiškai modifikuotus kukurūzus bandymų tikslais³⁸. (GMO duomenų bazėje pateiktą informaciją, kad neišduotas leidimas ir dėl genetiškai modifikuotų bulvių, nors atskiras pranešimas nebuvo pateiktas). Aplinkos ministerija GMO duomenų bazėje pranešė, kad taip buvo nuspręsta įvertinus tokių bandymų galimo poveikio aplinkai ir žmonių bei gyvūnų sveikatai veiksnius ir atsižvelgus į atitinkamų institucijų bei visuomenės nuomonę. Tokį pranešimą apie atsisakymą išduoti leidimą galima vertinti daugiau kaip politinį, nėra akcentuojamas rizikos aplinkai vertinimas, monitoringo planas ir pan. Tačiau leidimų išdavimas apgalvotai išleisti į aplinką GMO eksperimentiniais tikslais yra valstybės narės politikos pasirinkimo klausimas, todėl šiuo atžvilgiu, tokį atsakymą galima vertinti kaip tinkamą.

Kitos institucijos, turinčios teisių ir pareigų reguliuojant GMO ir GMP, yra Lietuvos Respublikos Sveikatos ministerija ir Žemės ūkio ministerija, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba. Sveikatos ministerijos pagrindinės funkcijos susijusios su medicininių gaminių, vaistų, kurių sudėtyje yra GMO ar kurie yra iš jų pagaminti, reguliavimu. Žemės ūkio ministerija dalyvauja atliekant GMO ir GMP rizikos žemės ūkiui įvertinimą. Šios abi ministerijos kartu su Aplinkos ministerija dalyvauja leidimų, sutikimų procese. Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba atlieka

³⁶ Ibid. Prieiga per internetą: <<http://biotech.jrc.it/deliberate/dbplants.asp>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

³⁷ GMO duomenų bazė [interaktyvus]. Prieig per internetą: <<http://gmo.am.lt/page?page=newsFrontend>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

³⁸ GMO duomenų bazė [interaktyvus]. Prieig per internetą: <<http://gmo.am.lt/page?page=newsFrontend>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

produktų, kurių sudėtyje yra GMO, saugos ekspertizę bei reguliuoja sritį, susijusią su veterinariniais gaminiais, veterinarijos vaistais, kurių sudėtyje yra GMO ar kurie yra iš jų pagaminti.

Kol vyrauja neigiama Lietuvos visuomenės nuomonė apie GMO, Aplinkos ministerija nesiryžta išduoti leidimus eksperimentiniams bandymams, tačiau tai nėra teisinis pagrindas. Taip pat kyla klausimas, jei Aplinkos ministerija išduotų tokius leidimus esant visuomenės protestui, ar tai būtų teisėta? Kodėl yra nuomonių skirtumas tarp Genetiškai modifikuotų organizmų valdymo priežiūros *komiteto*, kuris rekomenduoja Aplinkos ministerijai išduoti leidimus ir *visuomenės*, kuri nenori, kad Lietuvoje būtų auginama GMO? Atsakant į šiuos klausimus, pirmiausia, reiktų daugiau skaidrumo bei aiškumo informuojant apie prašymus atlikti GMO bandymus laukuose.

2.2.2 Visuomenės konsultavimas, informavimas bei dalyvavimas priimant sprendimus dėl GMO ir GMP naudojimo

Direktyvoje 90/220/EEB valstybėms narėms iš esmės buvo suteikta diskrecija konsultuotis su gyventojų grupėmis ar visa visuomene, jei valstybė narė mano tai esant tikslinga, visais apgalvoto GMO išleidimo į aplinką aspektais. Nagrinėjant Direktyvos 2001/18/EB 9 straipsnyje pateiktą gramatinę formuluotę, galima daryti išvadą, kad įtvirtina ne *galimybę*, bet *pareigą* valstybėms narėms konsultuotis su visuomene, (o tam tikrais atvejais ir su atskiromis gyventojų grupėmis) dėl siūlomo apgalvoto GMO išleidimo į aplinką kitais nei pateikimo į rinką tikslais. Tuo tikslu valstybės narės nustato šių konsultacijų tvarką, taip pat pakankamą laiko tarpą, kad suteiktų visuomenei ar gyventojų grupėms galimybę pareikšti savo nuomonę. Taip pat visuomenė turi teisę susipažinti su informacija apie visus jų teritorijoje atliktus GMO išleidimo į aplinką atvejus. Komisija taipogi šiuo klausimu leidžia visuomenei susipažinti su informacija, kuria keičiamasi pagal Komisijos numatytą keitimosi informacija, esančia pranešimuose, sistemą. Valstybės narės sudaro registrus, kuriuose registruojamos vietos, kur auginami GMO – apie tokias vietas pranešama kompetentingoms institucijoms ir visuomenei.

Kai GMO pateikiamas į rinką kaip produktas, visuomenei turi būti nedelsiant leidžiama susipažinti su dokumentų suvestine, kuri pateikiama kompetentingai institucijai (pastaroji privalo išsiųsti Komisijai ir kitų valstybių narių kompetentingoms institucijoms) norint gauti sutikimą dėl GMP pateikimo į rinką. Visuomenei leidžiama susipažinti su visų GMO, kuriuos pateikti į rinką kaip atskirus produktus ar esančius kituose produktuose buvo duotas raštiškas sutikimas arba dėl kurių pateikimo į rinką pateikti prašymai buvo atmesti pagal šią direktyvą, įvertinimo ataskaitomis ir mokslinių komitetų, su kuriais buvo konsultuojamasi, nuomonėmis. Aiškiai nurodoma

kiekviename produkte esantis GMO ir jo paskirtis. Visuomenė per 30 dienų gali Komisijai pateikti savo pastabas, kurias Komisija privalo nedelsiant nusiųsti kompetentingoms institucijoms.

Lietuvos Respublikoje visuomenės teisė dalyvauti priimant sprendimus dėl GMO ir GMP naudojimo ir gauti apie tai informaciją – įtvirtinta Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme. Šios teisės įgyvendinimo tvarka numatyta Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. birželio 11 d. įsakyme „Dėl visuomenės informavimo ir dalyvavimo išduodant leidimus genetiškai modifikuotų organizmų naudojimui tvarkos patvirtinimo“³⁹ (toliau - tvarka).

Visuomenė suprantama kaip Lietuvos Respublikoje gyvenantys ar veikiantys fiziniai, juridiniai asmenys, asociacijos, organizacijos arba kitos grupės. Šioje tvarkoje numatyta Aplinkos ministerijos funkcija organizuoti informacijos apie GMO ir GMP naudojimą Lietuvos Respublikoje kaupimą, tvarkymą ir prieinamumą visuomenei per Genetiškai modifikuotų organizmų duomenų bazę (<<http://gmo.am.lt>>). Taigi, šios bazės tvarkytoja yra Aplinkos ministerija, duomenų teikėjai: Sveikatos apsaugos ministerija, Žemės ūkio ministerija, Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba ar jų įgaliotos įstaigos, pranešėjai, pateikiantys pranešimus Aplinkos ministerijai, ir kiti fiziniai ar juridiniai asmenys, pateikiantys duomenis apie GMO⁴⁰. Visuomenė gali gauti viešą informaciją apie GMO ir GMP pagal paklausimus. Taip pat tvarkoje numatyta, kad visuomenės informavimą ir dalyvavimą priimant sprendimus dėl GMO ir GMP organizuoja ir asmuo, ketinantis naudoti GMO ar GMP (pranešėjas), kuris per 10 dienų nuo paraiškos/pranešimo pateikimo Aplinkos ministerijai turi paskelbti apie ketinimą naudoti GMO ar GMP visuomenės informavimo priemonėse: visuomenės susitelkimo vietose (pvz., savivaldybės skelbimų lentoje), respublikinėje bei miesto ar rajono, kuriame planuojama naudoti GMO ar GMP, spaudoje, per radiją arba televiziją.

Kitas visuomenės informavimo būdas yra tai, kad Aplinkos ministerija po sprendimo priėmimo dėl GMO ar GMP naudojimo, bet ne vėliau kaip per 10 dienų po sprendimo priėmimo, privalo paskelbti interneto tinklalapyje bei „Valstybės žinių“ priede „Informaciniai pranešimai“ apie leidimo išdavimą arba neišdavimą.

Visuomenė turi būti informuojama ne tik, kai yra pateiktas prašymas gauti leidimui, bet ir tuo metu, kai šis prašymas yra svarstomas bei, žinoma, po to, kai Aplinkos ministerija priėmė

³⁹ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. birželio 11 d. įsakymas dėl visuomenės informavimo ir dalyvavimo išduodant leidimus genetiškai modifikuotų organizmų naudojimui tvarkos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2003-06-28, Nr. 62-2832, su pakeitimais: Valstybės žinios, 2006-01-12, Nr. 4-127

⁴⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. D1-225 dėl Genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką, pateikimo į rinką tvarkos aprašo patvirtinimo. Valstybės žinios, 2004-04-30, Nr. 71-2487

sprendimą dėl GMO ar GMP apgalvoto išleidimo į aplinką, ir atsiranda nenumatytų pasikeitimų, dėl kurių galėtų kilti neigiamų padarinių aplinkai, žemės ūkiui, žmonių ar gyvūnų sveikatai. GMO ar GMP naudotojas, įvykus nelaimingam atsitikimui, kai galimas neigiamas poveikis aplinkai ir/ar žmonių sveikatai, turi nedelsdamas informuoti Aplinkos ministeriją. Aplinkos ministerija įvertina tokią informaciją ir per visuomenės informavimo priemones praneša visuomenei.

Šioje tvarkoje taip pat numatytos tokios visuomenės teisės, kaip:

- ✓ per 30 dienų nuo informacijos apie ketinimą naudoti GMO ar GMP paskelbimo visuomenės informavimo priemonėse dienos teikti Aplinkos ministerijai motyvuotus pasiūlymus ar pastabas, kurias Aplinkos ministerija privalo registruoti bei, žinoma, į kurias privalo atsižvelgti;
- ✓ per 30 dienų nuo pranešimo sutikimui pateikti GMO į rinką gauti ir kitų dokumentų santraukos (dokumentų santrauka) bei įvertinimo ataskaitos viešo paskelbimo dienos, teikti Europos Komisijai savo pastabas;
- ✓ per 20 dienų nuo informacijos paskelbimo Gentiškai modifikuotų organizmų duomenų bazėje apie kitose valstybėse Europos Sąjungos narėse gautus pranešimus dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką ir pateikimo į rinką, teikti Aplinkos ministerijai savo pastabas.

Pastaroji teisė (dėl visuomenės pastabų pareiškimo, kai yra paskelbiama Gentiškai modifikuotų organizmų duomenų bazėje apie kitose valstybėse Europos Sąjungos narėse gautus pranešimus dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką ir pateikimo į rinką) vertintina kritiškai, minėtoje duomenų bazėje neskelbiami visi kitose ES valstybėse narėse gauti pranešimai dėl apgalvoto išleidimo į aplinką, ar pateikimo į rinką. Skelbiami jau ES leisti GMO ar GMP, todėl visuomenės pastabos Aplinkos ministerijai visiškai netenka prasmės. Šios nuostatos priėmimo tikslas – Direktyvos 2001/18/EB nuostatų, skirtų visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus dėl GMO (GMP), įgyvendinimas, tačiau praktikoje šia teise visuomenė negali realiai pasinaudoti.

Deja, atsižvelgus į realybėje esančią situaciją, visuomenė Lietuvos Respublikoje (kaip ir daugelyje kitų Europos valstybių) pasirinko kitokią „motyvuotos“ nuomonės pareiškimo būdą - protesto akcija prieš GMO ir GMP (2007 m. balandžio 4 d. vyko pirmoji tokio pobūdžio akcija Lietuvoje, dalyvaujant daugiau nei 100 žmonių, 15 skirtingų organizacijų)⁴¹. Taigi, galima suabejoti motyvuotos nuomonės ar siūlymo efektyvumu tiek nagrinėjant praktines situacijas, tiek teoriniu požiūriu. Kokią nuomonę ar pasiūlymą galima būtų laikyti pakankamai motyvuotu? Ar

⁴¹ Straipsnis „Laisvę Lietuvai nuo GMO“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gmo.lt/>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.]

pakaktų atskiroms visuomenės grupėms pareikšti, kad GMO ilgalaikis poveikis aplinkai ir sveikatai dar neištirtas, todėl siūloma Aplinkos ministerijai neduoti leidimo eksperimentiniam GMO auginimui? Kita vertus, ūkininkai, šalia vietos, kur planuojamas eksperimentinis GMO išleidimas į aplinką, turintys ar planuojantys turėti ekologinius ar tradicinius ūkius, galėtų pasinaudoti šiuo motyvuotos nuomonės institutu. Panaši situacija, ir su visuomenės teise teikti pasiūlymus Europos Komisijai dėl leidimo išdavimo GMP pateikti į rinką. Nagrinėjant Europos Komisijos genetiškai modifikuotų organizmų, skirtų išleidimui į aplinką ir teikimui rinkai, registre pateiktą informaciją, galima pastebėti, kad daugelis visuomenės nuomonių (angl. public comments) grindžiama bendro pobūdžio informacija, pavyzdžiui, kad GMO poveikis nėra pakankamai ištirtas ir visada yra rizika žmonių ir gamtos saugumui⁴². 2007 Komisijos ataskaitoje⁴³ taip pat pažymima „...keletas valstybių narių pastebėjo, kad visuomenės komentarai, jei jų yra, beveik visada yra pernelyg bendro pobūdžio, kad į juos būtų galima atsižvelgti specifiniais atvejais“. Kad nuomonė ar pasiūlymai būtų pakankamai motyvuoti, visuomenė ar atskiros gyventojų grupės turi turėti pakankamai specialių žinių šioje srityje. Nagrinėjant Vyriausybės kanceliarijos ir Aplinkos ministerijos 2004 ir 2007 metais užsakytas apklausas dėl visuomenės požiūrio į genetiškai modifikuotus organizmus, galima daryti išvadą, kad daugeliui Lietuvos gyventojų vis dar trūksta žinių, kas apskritai yra GMO.⁴⁴ Šis tyrimas taip pat atskleidžia neigiamą Lietuvos visuomenės požiūrį į GMO ir GMP. Panašūs tyrimai buvo atliekami norint išsiaiškinti ES gyventojų nuomonę. Daugelis europiečių nepritaria GMO naudojimui maisto srityje bei pareiškia, kad jo nepirktų, net jei jis būtų pigesnis, bet išreiškia teigiamą požiūrį GMO panaudojimui pramonėje, kuriant biokurą, bioplastiką ir pan.⁴⁵ Neigiamą visuomenės nuomonę pastebi ir Komisija (minėtoji 2007 metų ataskaitoje): „...daugelyje valstybių narių nemažai ES ūkininkų nenori auginti GM kultūrų, nes stambūs maisto gamintojai, didmenininkai ir mažmenininkai dėl nuolat stiprėjančios neigiamos visuomenės nuomonės apie

⁴²Europos Komisijos GMO, skirtų išleidimui į aplinką ir teikimui rinkai, registras [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://gmoinfo.jrc.it/gmc_browse.aspx?DossClass=3> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

⁴³ Atroji Komisijos ataskaita Tarybai ir Parlamentui dėl valstybių narių patirties su GMO, kurie buvo pateikti į rinką pagal Direktyvą 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką. 2007 m. Celex Nr. 52007DC0081

⁴⁴GMO duomenų bazė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://gmo.am.lt/page?page=itemList&entity=docinfo&a=documentType&b=docinfo_7> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

⁴⁵ [Interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.gmo-compass.org/eng/news/stories/227.eurobarometer_europeans_biotechnology.html> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

GMO ir dėl išlaidų, susijusių su susekamumu, atsargiai žiūri į GMO“. Taip pat paminėtinas ir Šveicarijos pavyzdys: 2005 lapkričio mėn. šveicarai referendume nusprendė šalyje penkerius metus uždrausti GMO, taigi čia dėl neigiamo visuomenės požiūrio iš viso uždrausti GMO naudoti žemės ūkyje.

Aplinkos ministerija yra parengusi visuomenės švietimo apie genetiškai modifikuotus organizmus ir produktus programą⁴⁶, pagal kurią 2007-2010 metais numatyta įgyvendinti tokias priemones: tobulinti GMO duomenų bazę, organizuoti apklausas dėl visuomenės informavimo, sukurti pažintinį-mokomąjį filmą, skirtą GMO ir GMP aktualijoms, vaizdo/garso klipai, plakatai, seminarai, diskusijos etc. Pažymėtina, kad taip pat bus parengtas ir išleistas su bioapsaugą susijusi teisės aktų vadovas ir specialistų komentarai.

Leidinio „Nacionalinė biosaugumo sistema Lietuvoje“⁴⁷ autoriai taip pat pažymi, kad tik informavimas per GMO duomenų bazę yra nepakankamas „neužtikrina plačiosios visuomenės informavimo, nes duomenų bazėje pateikiama informacija yra „sausą“.“⁴⁸ Autorių teigimu, labai svarbu, jog suinteresuotos grupės būtų informuojamos kuo ankstyvesnėje GMO (GMP) klausimų svarstymo stadijoje. Galima būtų sutikti su autorių pasiūlytu efektyviu būdu įtraukti visuomenę į sprendimų dėl GMO (GMP) priėmimo procedūras per viešuosius svarstymus. Vienas iš tokių būdų valdžios institucijoms padėti pareiškėjams organizuoti viešus svarstymus minėtais klausimais. Autoriai teigia: „prieš viešuosius svarstymus išsamiai publikuojama informacija vietinėje žiniasklaidoje, plakatai, skrajutės užtikrintų efektyvų visuomenės konsultavimą bei dalyvavimą priimančiais sprendimais“⁴⁹. Taip būtų užtikrintas ir valstybės institucijų skaidrumas bei tinkamas Direktyvos 2001/18/EB įgyvendinimas.

Nemažiau svarbus informacijos šaltinis visuomenei yra tokių visuomeninių organizacijų, kaip Lietuvos Žaliųjų judėjimo, ekologinio klubo „Žvejonė“, Aplinkosaugos informacijos centro ir pan., pateikta medžiaga apie GMO ir GMP. Praktiškai jie visuomenėje atlieka „saginio šuns“ (Watch dog) funkcija ir pateikia tokią informaciją, kuri paprastai nėra naudinga GMO kuriančioms kompanijoms, taip atkreipdamos visuomenės dėmesį ir į GMO bei iš jų pagamintų produktų trūkumus.

⁴⁶Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 10 d. įsakymas Nr. D1-528 dėl Visuomenės švietimo apie genetiškai modifikuotus organizmus ir produktus programos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2006-11-18, Nr. 124-4714

⁴⁷LYGIS, D. et al. *Nacionalinė biosaugumo sistema Lietuvoje*. 2004, Vilnius

⁴⁸Ibid. p. 69

⁴⁹LYGIS, D. et al. *Nacionalinė biosaugumo sistema Lietuvoje*. 2004, Vilnius, p. 67

Apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu motyvuota nuomonė ir pasiūlymai gali būti aktualu tik labai išskirtiniais (pavieniais) atvejais - tai daugiau teisinė asmens, o ne visuomenės galimybė dalyvauti priimant sprendimus dėl GMO ir GMP. Nors Lietuvos Respublikos teisės aktuose įteisinta visuomenės dalyvavimo procedūra atitinka formalius Direktyvos 2001/18/EB reikalavimus, reikėtų ieškoti efektyvesnių metodų, kaip šiomis teisėmis visuomenė galėtų pasinaudoti realiai. Reikia atsižvelgti ir į informacijos apie GMO ir GMP visuomenei trūkumą. Taip pat reikėtų daugiau aiškumo Aplinkos ministerijai informuojant visuomenę apie gautus prašymus.

2.2.4 GMO, GMP ženklintas

Remdamasi Europos Bendrijos Sutarties 153 straipsniu, Bendrija turi užtikrinti vartotojų aukšto lygio apsaugą, prisidėti prie vartotojų teisės gauti informaciją reklamavimo. Taigi, vartotojų teisių apsauga GMP pateikimo į rinką atveju taip pat neišimtis.

Direktyvoje 90/220/EEB yra labai mažai nuostatų dėl GMO ir GMP ženklinimo – tik nurodoma, kad pranešime dėl GMO, GMP pateikimo į rinką, turi būti pateikta siūlymas dėl ženklinimo. Tuo tarpu, Direktyva 2001/18/EB aiškiai nurodo reikalavimą valstybėms narėms imtis būtinų priemonių užtikrinti, kad GMO, kurie į rinką patiekiami kaip atskiri produktai ar esantys kituose produktuose, visuose pateikimo į rinką etapuose būtų ženklinami ir pakuojami pagal specialius reikalavimus. Ženklintais aiškiai nurodoma, kad produkto sudėtyje yra GMO. Etiketėje arba produkto lydimajame dokumente užrašoma „Šio produkto sudėtyje yra genetiškai modifikuotų organizmų“. Jei produktuose negalima išskirti atsitiktinių arba techniškai neišvengiamų GMO, kuriuos buvo leista pateikti į rinką, pėdsakų, gali būti nustatyta minimali riba, žemiau kurios tokie produktai neturi būti ženklinami. Taigi, tokios ribos nustatymas liko kiekvienos valstybės narės kompetencijoje.

Lietuvos Respublikoje ženklinimo reikalavimai buvo nustatyti Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu patvirtintoje „Genetiškai modifikuotų organizmų, jų produktų ir gaminių Lietuvos Respublikoje klasifikavimo ir ženklinimo tvarkoje“⁵⁰, tačiau įstojus į ES bei įsigaliojus 2003 metais priimtam Europos Parlamento ir Europos

⁵⁰ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas patvirtintoje dėl Genetiškai modifikuotų organizmų, jų produktų ir gaminių Lietuvos Respublikoje klasifikavimo ir ženklinimo tvarkos patvirtinimo. Valstybės žinios. 2003, Nr. 12-457. (Negalioja nuo 2004-08-31)

Sąjungos Tarybos reglamentui Nr. 1830/2003⁵¹ dėl genetiškai modifikuotų organizmų ir iš jų pagamintų maisto produktų ir pašarų susekamumo ir ženklavimo ir iš dalies pakeičiantis Direktyvą 2001/18/EB, minėta tvarka neteko galios*.

2.2.5 GMO ir GMP rizikos aplinkai vertinimas

Rizikos aplinkai vertinimas – tiesioginės arba netiesioginės, greitos arba uždelstos rizikos, kurią žmonių sveikatai ir aplinkai gali kelti apgalvotai į aplinką išleisti ar į rinką pateikti GMO, įvertinimas. Direktyvoje 90/220/EEB minimas rizikos aplinkai vertinimas, tiek apibrėžiant sąvokas, tiek direktyvos tekste, pavyzdžiui, „sutikimas pateikti į rinką GMO turinčius ar iš jų sudarytus produktus gali būti duotas su sąlyga, kad GMP atitinka reikalavimus dėl rizikos aplinkai vertinimo“, tačiau nėra pateikiama principinių nuostatų apie patį vertinimą. Direktyvoje 2001/18/EB rizikos aplinkai vertinimo (toliau – RAV) principai įtvirtinti II priede. Remiantis šiuo priedu, RAV tikslas yra kiekvienu konkrečiu atveju nustatyti ir įvertinti galimą neigiamą tiesioginę arba netiesioginę, greitą arba uždelstą GMO poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai, kuris gali pasireikšti dėl apgalvoto GMO išleidimo į aplinką ar jų pateikimo į rinką. Atliekant RAV, reikėtų nustatyti, ar reikalingas rizikos valdymas, o jei jo reikia – kokius tinkamiausius metodus taikyti. Vadovaujantis atsargumo principu, RAV reikėtų atlikti pagal šiuos bendruosius principus:

1. nustatytas GMO ir jo naudojimo, kurio metu gali pasireikšti neigiamas poveikis, charakteristikas reikėtų palyginti su nemodifikuotu organizmu, iš kurio GMO buvo gautas, ir jo naudojimo, esant tokioms pat aplinkybėms, charakteristikomis;
2. RAV turėtų būti atliekamas moksliai tinkamu ir skaidriu būdu, paremtu turimais mokslo ir technikos duomenimis;
3. RAV turėtų būti atliekamas konkrečiu atveju, kadangi, priklausomai nuo atitinkamos GMO rūšies, jo tikslinės paskirties ir galimos priimančios aplinkos, atsižvelgiant *inter alia* į aplinkoje jau esančius GMO, reikalinga informacija gali skirtis;
4. jei gaunama naujos informacijos apie GMO ir jo poveikį žmonių sveikatai ar aplinkai, gali tekti iš naujo atlikti RAV, siekiant nustatyti, ar nepasikeitė rizika bei nereikia atitinkamai pakeisti rizikos valdymo.

⁵¹ OL 2003, L 268, p. 24—28 (Specialusis leidimas lietuvių kalba skyrius 13 tomas 32 p. 455 – 459)

* Daugiau apie GMO ir GMP ženklimą žiūrėti šio darbo 2.3 skyriuje.

Šiuo atveju rizikos aplinkai vertinimo bendrasis principas yra atsargumo principas. Atsargumo principas – genetiškai modifikuoto organizmo ar genetiškai modifikuoto produkto poveikio vertinimo principas, kai atsižvelgiama į bet kokią galimą žalingą poveikį net tada, kai jis gali ir nepasireikšti.

Lietuvoje rizikos aplinkai vertinimas apibrėžtas Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme, o patį vertinimą reglamentuoja poįstatyminis teisės aktas: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, sveikatos apsaugos ministro, žemės ūkio ministro, Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymu Nr. 681/689/525/753 patvirtinta „Genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų produktų rizikos žmonių bei gyvūnų sveikatai, aplinkai ir žemės ūkiui vertinimo tvarka“⁵² (pakeistas šios tvarkos pavadinimas: „... rizikos žmonių sveikatai ir aplinkai vertinimo tvarka“). Šioje tvarkoje apibrėžtos pagrindinės RAV sąvokos, numatyti RAV tikslai ir principai, metodika, nustatyti reikalavimai bei RAV nagrinėjimas. Iš esmės ši tvarka atitinka Direktyvoje 2001/18/EB įtvirtintus reikalavimus ir principus.

RAV Aplinkos ministerijai privalo pateikti asmuo (pranešėjas) prašantis gauti leidimą išleisti GMO į aplinką, ar sutikimą pateikti GMO, GMP į rinką. Taip pat yra vykdomas ir valstybinis RAV, kuris yra finansuojamas iš valstybės biudžeto.

2.2.6 Monitoringas apgalvotai išleidus GMO į aplinką bei pateikus GMP į rinką

Direktyvoje 90/220/EEB numatytos nuostatos dėl monitoringo išplėtos Direktyvoje 2001/18/EB VII priede, kuris reguliuoja monitoringo planui skirtas taisykles. Monitoringas atliekamas gavus sutikimą pateikti GMO į rinką, bet prieš gaunant tokį sutikimą, reikia pateikti monitoringo planą. Monitoringo plano tikslas - patvirtinti, jog visos RAV prielaidos dėl galimo GMO ar jį naudojant pasireiškiančio neigiamo poveikio ir šio poveikio reikšmės yra teisingos bei nustatyti dėl GMO ar jo naudojimo pasireiškiantį nepageidaujamą poveikį žmonių sveikatai ir aplinkai, kuris nebuvo nurodytas RAV. Planavimas yra svarbiausias visų monitoringo rūšių aspektas, o rengiant monitoringo planus reikia įvertinti tiek konkrečių atvejų monitoringą, tiek bendrąją priežiūrą. Be to, privaloma monitoringo plano dalimi turėtų būti galimo neigiamo didėjančio ilgalaikio poveikio monitoringas. Monitoringo metu surinktus duomenis reikėtų vertinti

⁵²Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, sveikatos apsaugos ministro, žemės ūkio ministro, Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 681/689/525/753 dėl Genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų produktų rizikos žmonių bei gyvūnų sveikatai, aplinkai ir žemės ūkiui vertinimo tvarkos patvirtinimo. Valstybės žinios, 2003-01-31, Nr. 12-456, su pakeitimais: valstybės žinios, 2004-10-21, Nr. 154-5620

atsižvelgiant į kitas esančias aplinkos sąlygas ir veiklos rūšis. Pastebėjus aplinkos pokyčius, reikėtų apsvarstyti tolesnio vertinimo galimybę, kad būtų galima nustatyti, ar tai įvyko dėl GMO ir jo naudojimo, kadangi tokie pokyčiai gali įvykti ir ne dėl GMO, o dėl kitų aplinkos veiksnių. 2002 spalio 3 dieną priimtas Tarybos sprendimas (2002/811/EB) „pateikiantis nurodymus, papildančius Direktyvos 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinančios Tarybos direktyvą 90/220/EEB VII priedą“⁵³. Šiuo sprendimu yra išplečiami Direktyvoje 2001/18/EB pateikti monitoringo tikslai, bendri monitoringo principai, taip pat jame numatytos bendros atitinkamų monitoringo po pateikimo į rinką planų rengimo pamatinės nuostatos.

Komisija savo ataskaitoje pateikė išvadas dėl monitoringo GMP jau esant rinkoje. Šioje ataskaitoje teigiama, kad „dauguma valstybių narių pranešė, jog reikėtų nuoseklesnio monitoringo produktui jau esant rinkoje metodo, tuo pačiu metu paliekant galimybę vykdyti specifinį monitoringą, kuriuo būtų atsižvelgiama į valstybės narės specifinį klimatą ir specifinę natūralią gamtą. Keleto valstybių narių nuomone, iki šiol pateikti monitoringo planai buvo neišsamūs, be aiškaus atsakomybės paskirstymo“⁵⁴.

Toje pačioje ataskaitoje Komisija atsižvelgė ir į nevyriausybinų organizacijų pranešimus, kad daugėjant rinkoje GMO (GMP), reikia labiau koordinuoto metodo, dalį sutikimo turėtojo turimos atsakomybės perleidžiant nepriklausomai įstaigai, kuri atliktų visos monitoringo ir priežiūros informacijos, susijusios su apgalvotu išleidimo į aplinką, vertinimą.

Lietuvos Respublikoje Direktyvos 2001/18/EB nuostatas dėl monitoringo plano parengimo reglamentuoja aplinkos ministro įsakymu patvirtintos „Genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų po teikimo į rinką stebėsenos (monitoringo) plano rengimo taisyklės“⁵⁵, įsigaliojusios 2003 gruodžio 11 dieną. Šis poįstatyminis aktas savo turiniu iš esmės tinkamai įgyvendina ES teisę. Minėtose taisyklėse paminėta, kad monitoringo kontrolę vykdo Aplinkos ministerija kartu su suinteresuotomis institucijomis, tačiau galima būtų pastebėti nacionalinėje teisėje nuostatų apie patį monitoringą bei jo kontrolę trūkumą.

⁵³ OL L 280, 2002, p. 27—36

⁵⁴ Antroji Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui dėl valstybių narių patirties su GMO, kurie buvo pateikti į rinką pagal Direktyvą 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką. 2007 m.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 601 dėl Genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų po teikimo į rinką stebėsenos (monitoringo) plano rengimo taisyklių patvirtinimo. Valstybės žinios, 2003-12-10, Nr. 115-5234

2.2.7 Sankcijos pažeidus Direktyvos 2001/18/EB bei nacionalinės teisės, reguliuojančios GMO ir GMP, reikalavimus

Direktyvoje 90/220/EEB iš viso nebuvo kalbama apie sankcijas pažeidus nuostatas dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką bei GMP pateikimą į rinką. Direktyvoje 2001/18/EB numatyta pareiga valstybėms narėms nustatyti sankcijas, taikytinas už pagal šią direktyvą priimtų nacionalinių nuostatų pažeidimus. Šios sankcijos turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios.

Atsakomybę už GMO išleidimą į aplinką pažeidimus galima priskirti prie atsakomybės už aplinkos apsaugos pažeidimus. Teisės teorijoje atsakomybė už aplinkos apsaugos pažeidimus skirstoma į administracinę, baudžiamąją, civilinę (materialinę). Baudžiamosios ir administracinės atsakomybės tikslas – nubausti kaltą asmenį, padariusį nusikaltimą ar administracinį nusižengimą aplinkos apsaugos srityje. Apie civilinę (materialinę) atsakomybę galima būtų kalbėti, kai yra padaroma žala aplinkai bei ją atlyginant. Pagrindinis šios atsakomybės tikslas – imtis visų priemonių neigiamoms pasekmėms išvengti ar sumažinti bei atlyginti jau atsiradusią žalą.

Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme yra numatyta atsakomybė fiziniams ir juridiniams asmenims, pažeidusiems šio įstatymo nuostatas, taip pat yra nuostata, kad pačią atsakomybės tvarką reglamentuoja kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. Taigi, toliau nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, reguliuojantys atsakomybę, pažeidus nuostatas dėl GMO ir GMP, bei ar jais yra tinkamai įgyvendinti Direktyvos 2001/18/EB reikalavimai.

Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse⁵⁶ (toliau – BK) nėra numatytų specialių normų, numatančių atsakomybę už pažeidimus, susijusius su GMO ir GMP, bet labai bendro pobūdžio normos yra pateiktos 270 ir 276 straipsniuose, kuriuose numatyta atsakomybė už „aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimus“ ir „kenksmingų žmogaus sveikatai ar gyvybei produktų gamybą arba prekybą jais“. BK 270 straipsnis numato atsakomybę tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims, tyčia ar dėl neatsargumo pažeidusiems teisės aktų nustatytas aplinkos apsaugos taisykles ir

jeigu tai sukėlė pavojų daugelio žmonių gyvybei ar sveikatai arba dėl to galėjo būti padaryta didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar atsirasti kitų sunkių padarinių aplinkai;

⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000-10-25, Nr. 89-2741, aktuali redakcija nuo 2008-02-05

jeigu dėl to buvo padaryta didelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar atsirado kitų sunkių padarinių aplinkai;

jeigu dėl to buvo padaryta nedidelės žalos gyvūnijai, augmenijai ar atsirado kitų nesunkių padarinių aplinkai, padarė baudžiamąjį nusižengimą.

Už šį nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą numatytos tokios bausmės kaip bauda, areštas, viešieji darbai, laisvės apribojimas, laisvės atėmimas*. BK 276 straipsnyje numatyta baudžiamoji atsakomybė tiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie turėdami tikslą realizuoti pagamino maisto produktų iš akivaizdžiai netinkamos, kenksmingos žmogaus sveikatai ar gyvybei medžiagos arba su kenksmingais priedais, taip pat tiems, kas tokius produktus pardavė ar kitaip realizavo (taip pat numatyta atskira dalis, jei dėl jų vartojimo mirė žmogus arba buvo sunkiai sutrikdyta žmogaus sveikata). Už tai gresia bauda, laisvės apribojimas, areštas arba laisvės atėmimas*. Numatyta ir atsakomybė, jei ši veika padaryta dėl neatsargumo.

Taigi šios BK normos galėtų būti pritaikytos neteisėtam GMO išleidimui į aplinką bei GMP pateikimui į rinką. Ar reiktų BK numatyti specialias normas?

Šiuo metu šalyse, kur plačiai kultivuojami GM augalai komerciniams tikslams, pasitaiko vis daugiau taršos GMO atveju. 2005 metais *GeneWatch UK* ir *Greenpeace* pradėjo pasaulinį registrą (<www.gmcontaminationregister.org>), rodantį incidentus, kur buvo rasta, kad GMO užteršė genetiškai nemodifikuotus augalus ir maisto atsargas⁵⁷. Registras apima įrašus apie:

- taršos incidentus – kai buvo rasta, kad maistas, pašarai ar giminingos laukinės rūšys turi nenumatytą GMO medžiagą iš GM augalų ar kito organizmo. Atvejai įtraukiami, kai yra laboratorinių tyrimų įrodymų, kad įvyko GM tarša;
- neteisėtą GM organizmų sodinimą ar paleidimą – kai įvyksta nelegalus sodinimas ar kitoks paleidimas į aplinką ar maisto grandinę. Šie atvejai yra įtraukiami kai būna gautas oficialus pripažinimas, kad nebuvo laikomasi GM organizmų paleidimo taisyklių;
- neigiamus žemės ūkio šalutinius poveikius – kai mokslinėje literatūroje pasirodo pranešimas apie žemės ūkio problemas, kylančias iš GM organizmo ir to, kaip jis yra valdomas.

Po dešimties GMO komercinio auginimo metų šiame registre iš viso užregistruota 142 atvejai iš viso pasaulio, neišimtis ir Europa. Tokie atvejai, kai nepatvirtinti ar neplanuoti auginti

* Maksimali laisvės atėmimo bausmė 6 metai

* Maksimali laisvės atėmimo bausmė 8 metai

⁵⁷ Straipsnis: *GM taršos registro ataskaita* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.gmo.lt/>> [žiūrėta 2008 m. kovo 25]

komerciniais tikslais GMO (t.y. nenustatytas jų saugumas tiek žmonių sveikatai, tiek aplinkai), per metus ar kelis nepastebimi pasklinda pasaulinėje maisto grandinėje bei rinkoje. Taršos pasekmės yra iš ties skaudžios ekologinių ir tradicinių ūkių savininkams – nuo derliaus sunaikinimo iki galimybės tęsti ekologinį ūkininkavimą praradimo. Taip pat nuostolis yra ir visuomenei, daugėjant taršos atvejų, mažėja ekologinių ūkių, mažėja biologinė įvairovė. GM taršos registro ataskaitoje pateikti tokie pavyzdžiai, kai kukurūzų tarša Ispanijoje kelia vis didesnę grėsmę ekologinių ūkininkų gyvenimo būdai pagrindiniuose kukurūzų auginimo regionuose, pastebėtas ekologiškų kukurūzų auginimo sumažėjimas. Pavyzdžių ėmime, vykdytame viename iš pagrindinių Ispanijos kukurūzų auginimo regionuose Aragone 2004 metais, buvo rasta, kad 100 % pavyzdžių, paimtų iš ekologiškų kukurūzų laukų, buvo užteršti GM. 2005 metais tyrėjai rado laukus, užterštus MON 810 ir Bt176, ir tarša sudarė nuo 0,07 % iki 12,6 %. Ūkininkai, kurie rizikuoja prarasti sertifikatą savo derliui, mato mažai galimybių apsaugoti savo ekologinį statusą ir daugelis nusprendžia nebeauginti ekologiškai rinkai. Ūkininkai praranda papildomas pajamas, kurias dažnai suteikia ekologiška produkcija, visuomenė taip pat pralaimi, kai ūkininkai sugrįžta prie nuo chemijos priklausančio auginimo arba pradeda auginti GMO. Taip pat dėmesio verti tokie atvejai Ispanijoje, kai:

- 20 % tirtų atvejų nenumatytas ir nepageidaujamas GM kukurūzų buvimas buvo rastas ūkininkų, auginančių genetiškai nemodifikuotus kukurūzus, laukuose;
- keliais atvejais paveikti ūkininkai patyrė ekonominių nuostolių, kadangi jie nebegalėjo parduoti užterštų kukurūzų aukščiausios kokybės rinkos verte;
- trys užteršimo atvejai apėmė vietines kukurūzų rūšis, kurios po rūpestingos selekcijos metų nebegali būti naudojamos sodinimui ateityje. Šie atvejai rodo, kad GM tarša yra grėsmė biologinei įvairovei ir tam nedaugeliui vietinių rūšių, kurios vis dar yra ūkininkų rankose.

Lietuvoje kol kas nėra ūkininkų, auginančių genetiškai modifikuotus augalų kultūras. Bet reali galimybė yra, kad tokių ūkių ateityje atsiras, kartu ir atvejai, kai nesilaikant taisyklių, bus fiksuojami taršos GM kultūromis atvejai. Taip pat reikia pažymėti, kad gali būti atvejai, kai yra neteisėtai auginami GM arba GMO pasklinda atliekant bandymus laukuose. Taigi, iš esmės yra pavojus ir tokiai taršai, todėl būtina numatyti ir atsakomybę, kuri, kaip numato Direktyva 2001/18/EB, būtų veiksminga, proporcinga ir atgrasanti. Lietuvos Respublikoje sambūvį tarp tradicinių, ekologinių ir genetiškai modifikuotų kultūrų reguliuoja 2007 metų Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro „Genetiškai modifikuotų augalų

pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklės“⁵⁸, kuriose nustatyti pakankamai griežti reikalavimai, tačiau jie netenka prasmės, jei nėra nustatyta atsakomybė. Todėl specialių normų nustatymas BK, atsižvelgiant į galimų pažeidimų pobūdį bei mastą, būtų vienas iš šios direktyvos įgyvendinimo būdų. Tačiau joms nesant iš esmės galima pritaikyti jau BK esančius straipsnius dėl *teisės aktuose nustatytų aplinkos apsaugos taisyklių pažeidimo* bei *maisto produktų iš akivaizdžiai netinkamos, kenksmingos žmogaus sveikatai ar gyvybei medžiagos arba su kenksmingais priedais, gaminimas ir realizavimas*.

Šiuo metu atsakomybė už Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymo reikalavimų pažeidimus numatyta Lietuvos Respublikos administracinių teisių pažeidimų kodekse⁵⁹ (toliau – ATPK). Čia yra straipsniai, susiję su minėtais pažeidimais. ATPK 89⁽¹⁾ straipsnyje numatyta, kad teisės aktu, reglamentuojančių genetiškai modifikuotų organizmų ar genetiškai modifikuotų produktų naudojimą, reikalavimų pažeidimai, t.y. *GMO ir GMP išleidimas į aplinką, teikimas į rinką be leidimo arba teisės aktuose nustatytų genetiškai modifikuotų organizmų ar genetiškai modifikuotų produktų naudojimo ar ženklavimo reikalavimų pažeidimas, arba genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų produktų įvežimas į Lietuvos Respublikos teritoriją ar vežimas per jos teritoriją, ar išvežimas iš jos nesilaikant teisės aktuose nustatytų reikalavimų*, užtraukia baudą nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių litų. Pakartotinis pažeidimas užtraukia baudą nuo dviejų tūkstančių iki penkių tūkstančių litų. Šių administracinių teisės pažeidimų bylų žinybingumas priskirtas Valstybinei maisto ir veterinarijos tarnybai⁶⁰ ir Valstybinei sėklų ir grūdų tarnybai prie Žemės ūkio ministerijos⁶¹.

Numatytos baudos pakankamai griežtos – jei atsižvelgsime į tai, kad baudos skiriamos tik fiziniams asmenims. Jei skiriama juridinio asmens vadovui (praktiškai – pačiam juridiniam asmeniui), tai nėra labai didelė pinigų suma. Pavyzdžiui, Estijos Respublika Genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką įstatyme⁶² yra numačiusi juridiniams asmenims baudą iki

⁵⁸Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. lapkričio 16 d. įsakymas Nr. 3D-504/D1-608 dėl Genetiškai modifikuotų augalų pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklių patvirtinimo. Valstybės žinios, 2007, Nr. 121-4978;

⁵⁹Lietuvos Respublikos administracinių teisių pažeidimų kodeksas. Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1, aktuali redakcija nuo 2008 02 12

⁶⁰ ATPK 239 straipsnis

⁶¹ ATPK 241⁽³⁾ straipsnis

⁶²Estonian Legal Language Centre „Deliberate Release Into the Environment of Genetically Modified Organisms Act“
[interaktyvus] prieiga per internetą:

50 000 kronų (apie 23 000 Lt). Taip pat kritikuotina tai, jog visiems pažeidimams numatyta pakankamai didelė mažiausia baudos suma – vienas tūkstantis litų, - atsižvelgiant į pažeidimų mastą ir pobūdį, tai yra neproporcinga. Pavyzdžiui, *GMO (GMP) pateikimas į rinką be sutikimo ir ženklavimo reikalavimų pažeidimas* yra pakankamai skirtingo pobūdžio pažeidimai. Pavyzdžiui, jei į Lietuvos Respublikos rinką patektų GMP, kurio saugumo reikalavimai nebūtų užtikrinti pagal ES numatytą tvarką, bauda nuo vieno iki dviejų tūkstančių litų, atrodytų pakankamai nedidelė. O tuo atveju, kai nėra laikomasi ženklavimo reikalavimų, kalbame apie ES rinkoje leistus GMP. Atkreiptinas dėmesys, kad ženklavimo reikalavimų pažeidimai yra pakankamai dažni⁶³, bet nuobaudų skirimo atvejai gana reti. Tai sąlygoja keletas veiksnių. Pirma, paprastai yra tikrinami iš trečiųjų (ne ES) šalių įvežami ir kaip GMO nepažymėti produktai, kurių sudėtyje rapsų, sojos, kukurūzų produktai. Jei randami ženklavimo pažeidimai, logiška, kad nuobaudos nėra skiriamos, bet reikalaujama atitinkamai paženklinti, arba neimportuoti minėtų produktų. Kitas atvejis, kai turėtų būti skiriamos nuobaudos, yra Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos pareigūnų atliekami kasmetiniai įmonių patikrinimai, kurių metu rasti GMO (GMP) ženklavimo reikalavimų pažeidimai, pavyzdžiui, gaminami duonos produktai, kurių sudėtyje yra margarino, pagaminto iš genetiškai modifikuotų rapsų aliejaus, nepaženklinama, kad margarino sudėtyje yra šio GMO. Paprastai esant daugiau įmonės veiklos pažeidimų norima išvengti dvigubo baudimo, todėl nuobauda atskirai už GMO ženklavimo reikalavimų nesilaikymą nėra skiriama. Galiausiai, paskyrus net ir minimalią nuobaudą (vieną tūkstantį litų) nebus išlaikytas proporcingumo principas, o tai gali neigiamai paveikti įmonių veiklą. Taigi ir atvejų nėra daug, kai paskirtos nuobaudos pagal ATPK 89⁽¹⁾ straipsnį.

Taip pat pastebėtina, kad nėra suderintos ir viršutinės baudos ribos: ATPK 89⁽¹⁾ straipsnyje numatyta bauda iki 5 000 litų (pakartotinio pažeidimo atveju), tuo tarpu, didžiausia suma, kurią skiria Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos pareigūnai (direktorius ir jo pavaduotojai), yra 4 000 litų.

Administracinės atsakomybės atveju, viena pagrindinių problemų yra tai, kad nėra numatyta atsakomybė juridiniams asmenims. Tuo tarpu, tiek kuriant, tiek atliekant eksperimentinius bandymus laukuose, tiek pateikiant į rinką GMO ir GMP pagrindinis vaidmuo tenka būtent juridiniams asmenims. Šiuo požiūriu, nėra pakankamai įgyvendinta direktyvos 2001/18/EB

<http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=genetically&nups.x=28&nups.y=12> [žiūrėta 2008 m. kovo 25 d.]

⁶³Lietuvos Respublikos Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos duomenys [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vmvt.lt/lt/news/view/?id=3222>>; [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

nuostatos dėl sankcijų veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasumo. Nesant teisėtam pagrindui patraukti juridinių asmenų administracinę atsakomybę, išlieka jų nebaudžiamumas. (Paprastai praktikoje nuobaudos skiriamos juridinių asmenų vadovams, o tai nėra suderinama su ATPK įtvirtintu *kaltės* požymiu).

Išspręsti šią problemą galima keliais būdais. Pirma, priimti naują ATPK, kuriame būtų numatyta atsakomybė ir juridiniams asmenims. Antra, minėtą atsakomybę numatyti specialiaame įstatyme (Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme).

Atsižvelgiant į ATPK projekte⁶⁴ esantį straipsnį (232), kuriame numatyta atsakomybė ir juridiniams asmenims už teisės aktų, reglamentuojančių genetiškai modifikuotų organizmų naudojimą, reikalavimų pažeidimus, galima daryti išvadą, kad administracinę atsakomybę planuojama numatyti viename teisės akte, t.y. ATPK. Tačiau kol nebus priimtas naujasis ATPK, taip pat atsižvelgiant į tai, kad jau dabar yra prašymai dėl GMO išleidimo į aplinką, o rinkoje jau egzistuoja GMP, negali būti palikta spraga ir nenumatyta atsakomybė daugiausiai užsiimantiems šia veikla juridiniams asmenims.

Taigi, vienas iš pasiūlymų, būtų numatyti nuobaudas juridiniams asmenims *už neteisėtą (pažeidžiant teisės aktuose numatytus reikalavimus) GMO išleidimą į aplinką bei GMP išleidimą į rinką, GMO ir GMP pakavimo ir ženklavimo reikalavimų pažeidimus, taip pat už įvežimą į Lietuvos Respublikos teritoriją ar vežimą per jos teritoriją, ar išvežimą iš jos nesilaikant teisės aktuose nustatytų reikalavimų Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme*. Žinoma, įsigaliojus naujam ATPK, kuriame būtų išspręstas atsakomybės klausimas juridiniams asmenims, nuostatas specialiajame įstatyme pripažinti netekusias galios.

Kita aplinkosauginės atsakomybės rūšis – civilinę atsakomybę už žalą aplinkai. Taip pat paraleliai galima paminėti materialinę atsakomybę, tarp kurių skirtumas yra žalos padarymas privatiems asmenims ar visuomenei (jei žala padaryta aplinkai, valstybės interesams – materialinė atsakomybė). Genetiškai modifikuotų organizmų įstatyme yra nuostata, kad fiziniai ir juridiniai asmenys, savo veikla, kurios metu yra naudojami GMO ir GMP, padarę žalą aplinkai, žmonių sveikatai, kitų juridinių ir fizinių asmenų turtui bei interesams, privalo ją atlyginti ir, esant galimybei, atkurti aplinkos objekto būklę įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka*. Jei žala padaroma aplinkai ar žmonių sveikatai, valstybės interesams pagal kompetenciją atstovauja Aplinkos ministerija ir Sveikatos apsaugos ministerija. Iš esmės, fiziniai ir juridiniai asmenys,

⁶⁴ATPK projektas Nr. IXP-3939, Teisingumo ministerija, 2004

* Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymo 14 straipsnis (Žalos atlyginimas)

patyrę žalą dėl kitų asmenų veiklos GMO (GMP) srityje, gali reikalauti žalos atlyginimo vadovautis Lietuvos Respublikos civiliniu kodeksu.

Šios atsakomybės tikslas, priešingai nei administracinės ir baudžiamosios, yra ne nubausti, o atlyginti dėl fizinių ar juridinių asmenų veiklos atsiradusią žalą aplinkai. Teisės teorijoje materialinė atsakomybė suprantama ne tik kaip retrospektyvioji atsakomybė, t.y. pareiga atsakyti už tai, kas jau padaryta, už jau atsiradusią žalą, bet taip pat pabrėžiamas ir perspektyvusis šios atsakomybės aspektas, t. y. materialinė atsakomybė už žalą aplinkai suvokiama, kaip fizinių ir juridinių asmenų pareiga imtis visų įmanomų priemonių, kad dėl jų vykdomos veiklos neatsirastų neigiamų pasekmių⁶⁵. Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatyme yra principinė nuostata, jei yra reali grėsmė, kad gali atsirasti žala aplinkai, subjektai privalo nedelsdami imtis visų būtinų prevencinių priemonių. Fiziniai ar juridiniai asmenys, prieš pradėdami vykdyt veiklą, susijusią su GMO ar GMP, privalo Aplinkos ministerijai pateikti monitoringo planą, kuriame nurodytas monitoringo metodai, trukmė, dažnis etc. Toks monitoringo plano paruošimas yra pirmas žingsnis siekiant, kad neatsirastų neigiamų pasekmių (žalos). Taip pat visos veiklos metu turi būti kruopščiai atliekamas pats monitoringas (*stebėseną*).

Civilinės (materialinės) atsakomybės atveju, priešingai nei baudžiamosios ar administracinės, galima atsakomybė be kaltės (griežtoji atsakomybė) – tai labai svarbu, įgyvendinant vieną iš aplinkos apsaugos principų: „teršėjas“ moka.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad šiuo metu Lietuvos Respublikoje kol kas nėra tinkamai įgyvendinta Direktyvos 2001/18/EB nuostatos dėl sankcijų. Kol bus priimtas naujas ATPK, išlieka daugiausiai užsiimančių veikla, susijusia su GMO (GMP), juridinių asmenų nebaudžiamumas. Šią probleminę situaciją išspręstų baudos juridiniams asmenims nustatymas specialiajame įstatyme, kol bus sureguliuotas juridinių asmenų atsakomybės klausimas ATPK. Taip pat siūlytina arba ATPK 89⁽¹⁾ straipsnyje numatytus pažeidimus numatyti atskirose dalyse kartu diferencijuojant ir baudos dydžius, arba tiesiog nenumatyti mažiausiai skiriamos baudos dydžio, tai užtikrintų sankcijų proporcingumą.

⁶⁵ ŽVAIGŽDINIENĖ, Indrė. *Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata*. TEISĖ, 2006, 59 tomas

2.3 Europos Parlamento ir Europos Sąjungos Tarybos reglamentas Nr. 1830/2003 dėl genetiškai modifikuotų organizmų ir iš jų pagamintų maisto produktų ir pašarų susekamumo ir ženklinimo ir iš dalies pakeičiantis Direktyvą 2001/18/EB. Įtaka Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui

Šis reglamentas buvo priimtas norint panaikinti susekamumo ir ženklinimo skirtumus tarp nacionalinių įstatymų, kitų teisės aktų dėl GMO ir GMP. Minėti skirtumai genetiškai modifikuotuose maisto produktuose bei pašaruose sudarė nelygias ir nesąžiningos konkurencijos sąlygas bei apsunkino laisvą jų judėjimą. Tuo tarpu, suderinta Bendrijos GMO susekamumo ir ženklinimo sistema užtikrina veiksmingą vidaus rinkos funkcionavimą. Todėl buvo atitinkamai iš dalies pakeista Direktyvą 2001/18/EB. Esminis pakeitimas - nustatyta GMO kiekio riba, kai nėra keliami ženklinimo ar susekamumo reikalavimai, atsižvelgiant į tai, kad tam tikri GMO likučiai produktuose gali būti neesminiai arba techniškai neišvengiami. Ženklinimo reikalavimas netaikomas tiesiogiai perdirbti skirtiems produktams, jei leistinų GMO likutis sudaro ne daugiau kaip 0,9 % arba žemesnių ribų ir jei tokie likučiai yra neesminiai ir techniškai neišvengiami.

Dar viena svarbi nuostata dėl GMP ženklinimo yra ta, kad asmuo, pateikiantis GMP į rinką, privalo užtikrinti, kad ant iš anksto supakuotų produktų, kurie sudaryti arba kuriuose yra GMO, etikečių bei ant galutiniam vartotojui siūlomų iš anksto nesupakuotų produktų arba greta jų būtų užrašas „Šiame produkte yra genetiškai modifikuotų organizmų“ arba „Šiame produkte yra genetiškai modifikuoto (-ų) [organizmo (-ų) pavadinimas]“. Ši nuostata svarbi tuo, kad užtikrina vartotojų teisę būti visiškai ir patikimai informuojamiems apie GMO ir iš jų pagamintus produktus, bei galimybę informuotai pasirinkti produktą.

Kol kas ES nėra išspręstas klausimas dėl viešojo maitinimo įstaigų pareigos maisto gaminimo procese naudojant GMO (GMP) tai pažymėti valgiaraštyje. Šiuo metu Lietuvos Respublikoje maisto ir veterinarijos tarnyba daugiau rekomenduoja viešo maitinimo įstaigoms nurodyti valgiaraštyje, kad yra naudojamas, pavyzdžiui, genetiškai modifikuotų rapsų aliejus, genetiškai modifikuotų sojų gaminiai ir pan. Nesant teisinei pareigai, nėra ir atsakomybės, kartu nėra užtikrinama vartotojų teisės pasirinkti vartoti ar ne maistą, paruoštą naudojant GMO. Atsižvelgiant į jau ES esančias ženklinimo taisykles, manytina, kad Lietuvos Respublika nepažeistų Bendrijos teisės, jei nacionaliniame lygmenyje įtvirtintų pareigą viešo maitinimo įstaigoms pažymėti, kad maisto gaminimo procese yra naudojami GMP. Analogišką išvadą padarė ir Elzė Matulionytė nagrinėdama Reglamento 1830/2003 nuostatas dėl GM maisto ženklinimo ir susekamumo. Anot autorės, „sisteminė Reglamento nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, kad ir

viešojo maitinimo įstaigose galutiniam vartotojui pateikiamas maistas, jei jame yra genetiškai modifikuotų produktų, privalo būti tinkamai paženklintas⁶⁶.

Dėl ženklinimo ES paminėtinas Europos Teisingumo Teismo (toliau – ETT) sprendimas, kai buvo nagrinėjamas ginčas dėl ženklinimo kūdikių ir mažų vaikų mitybai skirtų maisto produktų⁶⁷. Esminis klausimas buvo ar ženklinant kūdikiams ir mažiems vaikams skirtus maisto produktus turi būti pateikiama informacija, kad šie maisto produktai buvo pagaminti iš tam tikrų GMO, jei iš šių organizmų išskirtos medžiagos į šiuos maisto produktus pateko atsitiktinai ir jų koncentracija neviršija 1%.

Italijos sveikatos ministras išleido dekretą dėl kūdikiams ir mažiems vaikams skirto maisto, čia buvo numatyta nuostata, kad jokie iš GMO pagaminti produktai negali būti naudojami, išskyrus Reglamente (EB) Nr. 49/2000 numatytas išimtis*. Šią nuostatą ginčijo Naudotojų ir vartotojų bei aplinkos gynimo asociacijų susivienijimas pareikšdamas ieškinį Tribunale amministrativo regionale del Lazio, kuris panaikino ginčijamo dekreto nuostatą. Italijos Sveikatos ministerija pateikė apeliaciją Consiglio di Stato, kuris nutarė sustabdyti bylos nagrinėjimą ir pateikti Teisingumo Teismui šį prejudicinį klausimą. Italijos Sveikatos ministerija pateikė tokius argumentus, kad specialaus reglamentavimo kūdikių ir mažų vaikų maisto produktų ženklinimui, numatant, kad produktas turi būti paženklintas, esant bet kokiam GMO kiekiui, nėra. Be to, Europos Bendrijoje priimti teisės aktai skirti panaikinti skirtingų ženklinimo taisyklių, nustatytų nacionalinės teisės aktuose, galimiems trukdymams iš GMO pagamintų maisto produktų ir maisto ingredientų laisvam judėjimui bei užtikrinti, kad galutiniam vartotojui būtų suteikta informacija apie visas maisto charakteristikas ar savybes, dėl kurių šis maisto produktas nebėra lygiavertis jau esamam produktui, nes yra pagamintas iš GMO. Jei nacionalinėje teisėje būtų numatytos nuostatos, kad privaloma ženklinėti kūdikiams ir mažiems vaikams skirti produktai, kuriuose būtų mažiau nei 1% GMO, tai akivaizdžiai prieštarautų Bendrijos teisiniam reguliavimui. Taip pat Italijos Sveikatos ministerija pabrėžė, kad Bendrijoje nustatytais reikalavimais siekiama suteikti vartotojams galimybę visiškai sąmoningai, t. y. jų neklaidinant dėl siūlomų produktų charakteristikų, pasirinkti vieną ar kitą produktą. O ženklinant minėtus produktus, kad jų sudėtyje yra GMO (kuriuos yra leista pateikti į rinką), jei jų yra ne daugiau kaip 1%, gali suklaidinti vartotojus, nes tokia nuoroda gali sudaryti įspūdį, kad šie produktai apskritai yra pagaminti iš GMO.

⁶⁶ MATULIONYTĖ, Elzė. Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas. *Teisė* Nr. 64, 2007, p. 60

⁶⁷ ETT 2005 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje C-132/03, Consiglio di Stato prašymas priimti prejudicinį sprendimą

* Šioje direktyvoje numatyta, kad gali būti neženklintas produktas, turintis ES leistų genetiškai modifikuotos sojos ar kukurūzų, jei kiekis neviršija 1%.

Naudotojų ir vartotojų bei aplinkos gynimo asociacijų susivienijimas atkreipė dėmesį, kad gaminant maisto produktus kūdikių ir mažų vaikų mitybai reikia laikytis atsargumo principo, kuris reikalauja, kad kilus abejonių dėl rizikos egzistavimo ir jos poveikio žmonių sveikatai būtų imamasi apsaugos priemonių nelaukiant, kol bus visiškai įrodytas rizikos egzistavimas ar jos apimtis, o šiuo atveju, šiuolaikiniai įrenginiai, leidžiantys nustatyti GMO buvimą produkto sudėtyje, neleidžia tvirtai nustatyti jų kiekio, taigi šiandien neįmanoma nustatyti, ar iš GMO išskirtos medžiagos kiekis maisto produktuose (ypač skirtuose kūdikiams ir mažiems vaikams) viršija 1%, ar jo neviršija.

ETT atsižvelgdamas į savo praktiką, atsargumo principą aiškina kaip prielaidą dėl abejonių pavojaus egzistavimo ir jo poveikio žmonių sveikatai atžvilgiu, todėl papildomais specifiniais ženklinimo etiketėmis reikalavimais siekiama užtikrinti, kad galutinis vartotojas gautų būtiną informaciją apie tam tikrus maisto produktus. Šie produktai turi būti nekenksmingi žmonių sveikatai. Tai turi būti užtikrinta pagal Direktyvą 90/220/EEB numatyta sutikimo procedūrą. GMO pateikimas į rinką galimas tik tuo atveju, jei šis pateikimas buvo leistas įvertinus riziką ir atsižvelgus į tokio įvertinimo išvadas yra užtikrinama, jog jie nekeltų pavojaus vartotojui.

Generalinis advokatas Philippe Leger šioje byloje pateikęs savo išvadą⁶⁸, taip pat akcentavo, kad, jo manymu, GMO kiekis, šiek tiek viršijantis 1%, neatrodo savaime pakankamas faktas, kad gali būti sukeltas pavojus kūdikių ir mažų vaikų sveikatai.

Taigi, 2005 metais ETT priėmė sprendimą ir į užduotą klausimą atsakė taip: ES teisės aktuose numatyta pareiga ženklinant maisto produktus pateikti informaciją apie medžiagos, išskirtos iš GMO, buvimą, išskyrus, jei ji atsirado dėl atsitiktinio užterštumo ir neviršija 1 % minimalios ribinės vertės. Ši išimtis taip pat taikytina ir specialiai kūdikių bei mažų vaikų mitybai skirtiems maisto produktams.

Nors ETT pateiktas sprendimas buvo ne dėl Reglamento 1830/2003 ar Direktyvos 2001/18/EB, tačiau tai turi įtakos ES valstybėms narėms priimant nacionalinius teisės aktus, kuriuose nustatomas GMO (GMP) ženklinimo reikalavimai pagal Reglamentą 1830/2003. Iš esmės tai tik patvirtina, nenustačius ženklinimo reikalavimo išimčių ES mastu, valstybė narė negali nustatyti griežtesnių taisyklių net ir tokiose „specifinėse“ srityse kaip kūdikių ar vaikams skirtų maisto produktų, ekologinių produktų ir pan. reguliavimas, taip užtikrinant veiksmingą ES vidaus rinkos funkcionavimą.

⁶⁸Generalinio advokato Philippe Leger išvada, pateikta 2005 m. kovo 3 d. byloje C-132/03 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003C0132:LT:HTML>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

Reglamentas 1830/2003 yra tiesioginio taikymo teisės aktas, todėl Lietuvos Respublikai įstojus į ES, jo nuostatos yra privalomos, nacionalinėje teisėje priimti teisės aktai negali prieštarauti jame esančioms nuostatomis. Papildomo įgyvendinimo nacionalinėje teisėje šis aktas nereikalauja, nebent nuobaudų nustatymo, nesilaikant ženklavimo reikalavimų.

2.4 Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1829/2003 dėl genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų.⁶⁹ Įtaka Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui

Pagrindiniai principai, kurie taikomi ES nustatant maisto reguliavimą, yra rizikos analizė (angl. risk analysis) ir aiškumas (angl. transparency)⁷⁰. *Rizikos analizė* remiasi moksliniais ir techniniais įvertinimais, už kuriuos atsakinga Europos maisto saugos tarnyba (toliau – Tarnyba (EFSA)). ES teisėje yra trys susiję rizikos analizės komponentai: rizikos įvertinimas, rizikos valdymas ir pranešimas apie pavojų. Mokslinis rizikos vertinimas turi būti atliekamas nepriklausomai, objektyviai ir aiškiai būdu, pagrįstu naujausiais mokslo pasiekimais. Rizikos valdymas yra procesas, kurio metu, įvertinus riziką, yra politiškai svarstoma apie būtinus veiksmus sutrukdyti, sumažinti ar pašalinti pavojų bei užtikrinti aukštą sveikatos apsaugos lygį. Įvykus pavojui, turi būti pranešta kompetentingoms institucijoms bei visuomenei.

Aiškumo principas remiasi tuo, kad visuomenei plačiaja prasme (vartotojams, nevyriausybinėms organizacijoms, profesinėms asociacijoms, prekybos organizacijoms) būtų suteikta kuo daugiau informacijos, susijusios su šia sritimi, ir tai padidintų pasitikėjimą tiek maisto sauga, tiek rizikos vertinimo procedūromis. Esminiai aiškumo principo elementai yra teisinio reguliavimo ir mokslinių nuomonių aiškumas bei efektyvios viešos konsultacijos.

Šių principų turėti būti laikomasi ir reglamentuojant genetiškai modifikuotą maistą. Reglamentas 1829/2003 skirtas genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų teisiniam reguliavimui ES. Reglamentas nustato kokia informacija turi būti pateikta, kad būtų išduotas leidimas, leidimo išdavimo tvarka, jau esamų rinkoje produktų statusas, reikalavimai ženklavimui, informacijos prieinamumas visuomenei, numatytas Bendrijos mastu steigiamas genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų registras, kuris būtų prieinamas ir visuomenei, taip pat numatytos nuostatos dėl Bendrijos etaloninės laboratorijos, jos pareigų bei užduočių.

⁶⁹ OL 2003 L 268, p. 1

⁷⁰ Europos Komisijos tinklapis. *Food safety*. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://ec.europa.eu/food/food/foodlaw/principles/index_en.htm> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]

Pagal šį reglamentą leidimas gali būti išduodamas GMO, kuris bus naudojamas kaip žaliava gaminti maistą arba pašarus ir produktus, kurie bus vartojami kaip maistas ir (arba) pašarai, kurių sudėtyje yra, kurie susideda arba yra pagaminti iš GMO, arba iš GMO pagamintiems maisto produktams arba pašarams. Genetiškai modifikuotas maistas ir pašarai į Bendrijos rinką turi būti išleidžiami tik moksliai įvertinus aukščiausią galimą standartą ir Tarnybai (EFSA) prisiimant jų keliamą riziką žmonių bei gyvūnų sveikatai ir aplinkai.

Šiuo reglamentu bandoma sustiprinti vartotojų teisių apsaugą tuo atžvilgiu, kad išskiriamas maisto, kaip GMP, teisinis reguliavimas, taip pat pirmą kartą ES istorijoje numatytos gyvulių pašarų tikrinimo ir ženklavimo taisyklės. Toks ženklavimas suteikia vartotojui galimybę pagrįstai pasirinkti vartoti ar nevartoti genetiškai modifikuoto maisto ir nulemia sąžiningus pardavėjo ir pirkėjo sandorius. Taip pat užtikrinamas veiksmingas Bendrijos vidaus rinkos maisto produktais funkcionavimas.

Reglamentas taikomas iš GMO pagamintam, bet ne jo „turinčiam“ maistui ir pašarams. Nustatymo kriterijus yra tai, ar maiste arba pašare yra iš genetiškai modifikuotos žaliavos gautos medžiagos. Todėl genetiškai modifikuotais pašarais šertų arba genetiškai modifikuotais vaistais šertų gyvūnų produktams nebus taikomi nei leidimų išdavimo, nei ženklavimo reikalavimai, nurodyti šiame reglamente. Šiuo metu ES svarstomas šis probleminis klausimas ar reikia sureguliuoti tokių produktų kaip mėsa, pienas, kiaušiniai ir pan. ženklimą, jei gyvūnai buvo šeriami pašarais, pagamintais iš GMO. Tačiau šis klausimas yra pakankamai diskutuotinas ir kol kas nenusimato ES teisės aktų pataisų.

Reglamento reikšmė Lietuvos Respublikai, kaip ir visoms ES valstybėms narėms, visų pirma yra tiesioginis taikymas. Leidimų išdavimo procese dalyvauja tiek valstybių narių kompetentingos institucijos, tiek Bendrijos institucijos. Paraiškos dėl GM maisto gali būti teikiamos bet kurios valstybės kompetentingai institucijai, tačiau Reglamente, kitaip nei Direktyvoje 2001/18/EB, galutinį sprendimą priima bei leidimą išduoda ne valstybių narių institucijos, bet Komisija arba Taryba. Paraiškos nagrinėjime taip pat dalyvauja Tarnyba (EFSA), kuriai pavestas GM maisto ir pašarų mokslinis vertinimas. Tačiau praktikoje šios institucijos vaidmuo yra didesnis. Kaip pažymi Elzė Matulionytė, Tarnybos (EFSA) pateikta „mokslinė nuomonė dažnai vis dėl to įgyja lemiamą reikšmę“⁷¹ suteikiant leidimus pateikti GM maistą ir pašarus į rinką. Taip autorė kritikuoja, kad Tarnyba (EFSA) „neturi pareigos nei atsižvelgti į valstybių narių mokslinės

⁷¹ MATULIONYTĖ, Elzė. Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas. *Teisė* Nr. 64, 2007, p. 58

nuomonėse pateiktus prieštaravimus, nei motyvuoti, kodėl neatsižvelgia į šiuos prieštaravimus⁷². Reglamentas įpareigoja Komisiją, gavus Tarnybos (EFSA) nuomonę, per tris mėnesius pateikti su prašymu susijusio sprendimo projektą, o jei sprendimo projektas neatitinka Tarnybos (EFSA) nuomonės, Komisija privalo pateikti skirtumų išaiškinimą. Todėl galima sutikti su Elzės Matulionytės nuomone, kad „tokia sistemos sąranga, kai, nepaisant daugybės konsultacijų su visuomene ir valstybėmis narėmis, šių konsultacijų rezultatas faktinės reikšmės neturi, neužtikrina leidimų išdavimo proceso deklaruojamo skaidrumo, mokslinio nešališkumo ir atsižvelgimo į visuomenės nuomonę“⁷³.

3.TARPTAUTINIAI TEISĖS AKTAI, TURINTYS REIKŠMĖS GMO IR GMP TEISINIAM REGULIAVIMUI ES IR LIETUVOS RESPUBLIKOJE

3.1 Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas

2000 metais buvo priimtas Kartachenos protokolas (toliau – Protokolas) - vienintelis pasaulinio masto dokumentas skirtas GMO kontrolei. Šio protokolo tikslas užtikrinti gyvų pakitusių organizmų, atsirandančių taikant šiuolaikinę biotechnologiją ir galinčių daryti neigiamą poveikį biologinės įvairovės išsaugojimui ir tolydžiam jos naudojimui, pakankamą apsaugos lygį, kai jie saugiai perkeliami, perdirbami ir naudojami, atsižvelgiant ir į pavojų žmogaus sveikatai bei visų pirma ypatingą dėmesį skiriant jų judėjimui per sieną. Protokole aiškiai pažymėta, kad šalis (t.y. valstybė pasirašiusi Protokolą) turi teisę atsisakyti GMO importo, saugodamasi žalingo poveikio aplinkai ir žmogaus sveikatai, t.y. siekdamas sprendimo dėl importo pagal šio Protokolo nuostatas arba pagal savo nacionalines priemones, įgyvendinančias šį Protokolą, ir laikydamosi savo tarptautinių įsipareigojimų, gali atsižvelgti į socialinius ekonominius motyvus dėl gyvų pakitusių organizmų poveikio biologinės įvairovės išsaugojimui ir tolydžiam naudojimui, ypač į biologinės įvairovės vertę gyventojams ir vietos bendruomenėms. Taip pat numatyta šalies teisė imtis priemonės, kuri suteiktų didesnę biologinės įvairovės apsaugą ir jos tolydų naudojimą, negu numatyta šiame Protokole, jeigu tokia priemonė atitinka Protokolo tikslą, jo nuostatas ir kitus šalies įsipareigojimus pagal tarptautinę teisę. Protokolą pasirašiusios šalys turi garantuoti, kad naujų GMO

⁷² Ibid. p. 57

⁷³ Ibid. p. 59

sukūrimas, jų perdirbimas, transportavimas, naudojimas, perdavimas turi vykti taip, kad nebūtų rizikos (arba ji būtų sumažinta) biologinei įvairovei ir žmogaus sveikatai.

Šiame Protokole įtvirtinta pareiga šaliai, iš kurios išvežamas GMO, pranešti eksportuotojui arba reikalauti jo užtikrinti, kad raštu būtų pranešta šalies, į kurią įvežama, kompetentingai valstybinei institucijai iki gyvo pakitusio organizmo tikslingo judėjimo per sieną. Numatyta, kokia informacija turi būti pateikta pranešime, kokia sprendimų priėmimo tvarka, įtvirtintos nuostatos dėl pavojaus vertinimo ir valdymo. Taip pat numatyta pareiga šalims imtis reikiamų priemonių, kad gyvi pakitę organizmai, kurie tikslingai juda per sieną būtų gaminami, pakuojami ir gabenami saugiomis sąlygomis, atsižvelgiant į atitinkamas tarptautines taisykles ir normas, vengiant neigiamo poveikio biologinės įvairovės išsaugojimui ir tolydžiam naudojimui, atsižvelgiant ir į pavojų žmogaus sveikatai.

Šio Protokolo pagrindu įsteigtas Biosaugos informacijos centras, kurio paskirtis palengvinti keitimąsi mokslinė, techninė, aplinkos apsaugos ir teisine informacija bei patirtimi apie gyvus pakitusių organizmus tarp šalių. Taip pat šalys šiam centrui turi pranešti apie sprendimą dėl galinčio judėti per sieną ir tiesiogiai skirto maistui, pašarui ar perdirbimui gyvo pakitusio organizmo naudojimo savo teritorijoje, įskaitant ir jo pateikimą į rinką. Kiekviena šalis turi paskirti vieną nacionalinį koordinavimo centrą, kuris jos vardu yra atsakingas už ryšius su sekretoriatu, ir vieną ar kelias kompetentingas nacionalines institucijas, atsakingas už administracinių funkcijų vykdymą. Šalis gali paskirti vieną subjektą koordinavimo centro ir kompetentingos nacionalinės institucijos funkcijoms atlikti.

Taip pat labai svarbu, kad įtvirtintos nuostatos dėl visuomenės informavimo ir dalyvavimo: šalys skatina ir palengvina visuomenės supratimą, švietimą ir dalyvavimą saugiai gabenant, perdirbant ir naudojant gyvus pakitusių organizmus, kad būtų išsaugota ir tolydžiai naudojama biologinė įvairovė, atsižvelgiant ir į pavojų žmogaus sveikatai; stengiasi užtikrinti, kad visuomenės supratimas ir švietimas apimtų galimybę susipažinti su informacija apie įvežtinus gyvus pakitusių organizmus. Šalys, remdamosi savo atitinkamais įstatymais ir kitais teisės aktais, priimdamos sprendimus dėl gyvų pakitusių organizmų, tariasi su visuomene ir pateikia jai tokių sprendimų rezultatus, kartu laikydamosi konfidencialios informacijos reikalavimų. Kiekviena šalis stengiasi pranešti savo visuomenei apie priemones, kuriomis visuomenė gali gauti informaciją iš Biosaugos informacijos centro. Tačiau analizuojant gramatinę šių nuostatų reikšmę („skatina“, „stengiasi“), galima teigti, kad valstybės daugiau turi teisę nei pareigą informuoti bei įtraukti visuomenę į sprendimų dėl GMO priėmimą.

2002 birželio 25 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė sprendimą⁷⁴ dėl Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolo sudarymo Europos Bendrijos vardu. Šis sprendimas priimtas atsižvelgiant į tai, kad vienas iš Europos Bendrijos politikos aplinkos srityje tikslų (pagal Europos Bendrijos steigimo sutarties 174 straipsnį) yra skatinti kovos su regioninėmis ir pasaulinėmis aplinkos problemomis, įskaitant biologinės įvairovės išsaugojimą ir subalansuotą naudojimą, priemones tarptautiniu lygiu. Europos Bendrija atsako už Kartachenos biosaugos protokole numatytų įsipareigojimų, įtvirtintų galiojančioje Bendrijos teisėje, vykdymą.

3.2 Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais (Orhuso konvencija)

Konvencija dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais (toliau Orhuso konvencija) buvo priimta 1998 metais. 2005 metais Alma Atoje buvo priimtas šios konvencijos pakeitimas, kuriame numatytos visuomenės informavimo bei dalyvavimo priimant sprendimus aplinkosaugos klausimais procedūros būtų taikomos ir GMO atžvilgiu. Tai pirmosios konkrečios tarptautinės nuostatos, kaip visuomenė gali dalyvauti priimant sprendimus dėl GMO. Šis pakeitimas įpareigos, prieš priimant sprendimus dėl apgalvoto GMO išleidimo į aplinką ir pateikimo rinkai, užtikrinti ankstyvą bei efektyvą visuomenės informavimą ir galimybes jai dalyvauti priimant tuos sprendimus. Nustatyta, kokia informacija negali būti konfidenciali, kokius dokumentus reikia pateikti visuomenei.

Pagal konvenciją, kiekviena šalis savo teisinio reguliavimo sistemoje nustato veiksmingo informavimo ir visuomenės dalyvavimo tvarką priimant sprendimus dėl GMO apgalvoto išleidimo į aplinką ir tiekimo rinkai, nurodydama ir pagrįstą terminą, kad visuomenei būtų suteikta tinkama galimybė pareikšti nuomonę dėl tokių siūlomų sprendimų. Kiekviena Šalis tinkamai, laiku ir veiksmingai, laikydamosi savo nacionalinės biosaugos sistemos, pateikia visuomenei tokio pranešimo santrauką, taip pat vertinimo ataskaitą, jei ji yra. Taip pat numatyta šalims pareiga užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami skaidriai, ir būtų suteikta visuomenei galimybė susipažinti su atitinkama procedūrine informacija, kartu nurodomas pavyzdinis sąrašas tokios informacijos: apie galimų sprendimų pobūdį; apie valstybės instituciją, atsakingą už sprendimo priėmimą; apie visuomenės dalyvavimo tvarką; nuoroda į valstybės instituciją, iš kurios galima gauti reikiamą informaciją; nuoroda į valstybės instituciją, kuriai gali būti teikiamos pastabos, ir jų perdavimo terminai.

⁷⁴ OL 2002, L 201, p. 48 - 49

Paminėtos nuostatos leidžia visuomenei bet kuriuo tinkamu būdu teikti pastabas, informaciją, analizę arba nuomones, kurios, jos manymu, yra susijusios su siūlomu apgalvotu išleidimu, įskaitant tiekimą rinkai.

3.3 Kartachenos protokolo ir Orhuso konvencijos svarba ES bei Lietuvos Respublikos teisei

ES teisinis GMO ir GMP reguliavimas, palyginus su nuostatomis, įtvirtintomis Kartachenos protokole bei Orhuso konvencijoje, yra sistemiškesnis, išsamesnis tiek aplinkos apsaugos, tiek vartotojų teisių apsaugos bei visuomenės teisės dalyvauti procesuose, susijusiuose su GMO ir GMP, atžvilgiu. Tačiau šių tarptautinių teisės aktų egzistavimas yra labai reikšmingas ES dalyvaujant tarptautiniuose santykiuose. Pavyzdžiui, atsižvelgiant į Kartachenos protokole priimtus įsipareigojimus, 2003 m. liepos 15 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė reglamentą dėl genetiškai modifikuotų organizmų tarpvalstybinio judėjimo, kuriame buvo sureguliuotas eksporto iš ES klausimai, taip užtikrinant ES eksportuotojų pareigą laikytis Kartachenos protokolo nuostatų.

Orhuso konvencija yra teisinis pagrindas teisėtai veikiančioms visuomeninėms organizacijoms, padedančioms spręsti aplinkosaugos problemas, kreiptis į nacionalinius teismus. Taip pat šie tarptautiniai teisės aktai yra nemažiau reikšmingi ir nacionalinių teismų atžvilgiu, kurie gali tiesiogiai jais remtis. Kaip pažymėjo Rasa Ragulskytė-Markovienė, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje jau buvo atveju, kai šis teismas tiesiogiai rėmėsi Orhuso konvencija aiškindamas aplinkos apsaugos kaip viešo intereso turinį⁷⁵.

Nijolė Petraitytė staraipsnyje *Genetiškai modifikuotos kultūros skinasi kelią į pasaulinę rinką*, nagrinėdama 2003 metais JAV (vėliau prisidėjo Argentina, Brazilija ir Kanada) pateiktą Pasaulinei prekybos organizacijai (toliau - PPO) protestą prieš ES dėl moratoriumo, paskelbto GMP importui, pažymi Kartachenos protokolo svarbą šioje situacijoje. Toliau remiamasi, *straipsnyje* pateikta informacija. 1998 metais ES valstybės narėse de facto taikomas moratoriumą, kuris rėmėsi jokios teisinės galios neturinčiu susitarimu, kad šioje srityje nebus nieko daroma iki tol, kol bus galima kiek įmanoma griežčiau reguliuoti GMO susekamumą ir ženklinimą. Šis moratoriumas truko iki 2004 metų. Pareiškėjų nuomone Europos Sąjunga, uždrausdama tokių produktų įvežimą, pažeidė laisvos prekybos taisykles, kurių būdama PPO nare privalo laikytis, nes kol kas nėra mokslinių įrodymų apie GMP kenksmingumą. Nors 2004 m. ES panaikino šį moratoriumą, tačiau paliko teisę pačioms šalims narėms GMP importo problemą spręsti savo nuožiūra. Du kartus 2005 m. atidėjusi

⁷⁵ RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, Rasa. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius, 2005, p. 298

šio klausimo sprendimą, 2006 vasario 9 d. PPO, sutikdama su pateikusių protestą šalių nusiskundimais, draudimą įvežti GMP į Australiją, Prancūziją, Vokietiją, Graikiją, Italiją ir Liuksemburgą paskelbė prieštaraujančiu tarptautinės prekybos taisyklėms. Galima būtų sutikti su straipsnio autorės pastabomis, kad šalys, nenorinčios importuoti GMO turi vieną svarų argumentą, kurį bando ignoruoti PPO. Būtent 2000 metais priimtas Kartachenos protokolas. Šiame protokole aiškiai pažymėta, kad šalis turi teisę atsisakyti GMO importo, saugodamasi žalingo poveikio aplinkai ir žmogaus sveikatai. Šis protokolas pagal statusą nenusileidžia kitiems tarptautiniams susitarimams. Protokolą pasirašiusios šalys turi garantuoti, kad naujų GMO sukūrimas, jų perdirbimas, transportavimas, naudojimas, perdavimas turi vykti taip, kad nebūtų rizikos (arba ji būtų sumažinta) biologinei įvairovei ir žmogaus sveikatai⁷⁶.

Ypatingai svarbios Kartachenos protokolo nuostatos dėl pranešimo - GMO ir GMP eksportuojančios šalys privalo apie tai pranešti šalims, į kurias įveža. Tai svarbu todėl, kad tarptautinis susitarimas palengvina situaciją, kai įvežami GMO bei GMP į ES, kartu ir į Lietuvos Respubliką.

Tiek Kartachenos protokolas, tiek Orhuso konvencija pateikia nuostatas dėl visuomenės informavimo GMO ir GMP klausimais, tačiau ES mastu yra pakankamai gausus reguliavimas, nustatantis pareigas ES institucijoms bei valstybėms narėms informuoti, konsultuoti bei įtraukti visuomenę į sprendimų dėl GMO (GMP) priėmimą.

Taigi apibendrinant, pažymėtina Kartachenos protokolo ir Orhuso svarba tiek ES, tiek Lietuvos Respublikai dalyvaujant tarptautiniuose santykiuose. Šios tarptautinės sutartys palengvina GMO (GMP) reguliavimą ES tiek importuojant, tiek eksportuojant. Nors kai kurie klausimai ES mastu yra sureguliuoti išsamiau ir nereikalauja valstybėse narėse papildomo reguliavimo pagal šiuos tarptautinius aktus, pastarieji yra tiesioginio taikymo teisės aktais nacionaliniuose teismuose, taip pat jais gali remtis ir visuomeninės organizacijos kreipdamosis į nacionalinius teismus.

⁷⁶PETRAITYTĖ, Nijolė. *Genetiškai modifikuotos kultūros skinasi kelią į pasaulinę rinką* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vic.lt/ris/index.php?id=8629&action=more>>

IŠVADOS

1. ES teisės aktai, reguliuojantys GMO ir GMP, neužtikrina, kad žmogaus genai nebūtų naudojami kuriant kasdieninio vartojimo produktus, tai sąlygoja nesuderinamumą su etikos nuostatomis.
2. Nors Europos Sąjungoje GMO teisinis reguliavimas pakankamai griežtas apgalvoto GMO išleidimo į aplinką atžvilgiu ir akcentuojamas atsargumo principas, tačiau iš nagrinėjamų pavyzdžių matyti, kad praktiškai valstybėms narėms nepalikta reali teisinė galimybė nacionaliniu lygmeniu uždrausti ar numatyti sudėtingesnes taisykles apgalvotai išleidžiant GMO į aplinką net ir ypatingai saugomose teritorijose bei siekiant išlaikyti neužterštus ekologinius ar tradicinius ūkius.
3. Kritikuotinas ES, kartu ir Lietuvos Respublikoje, deklaruojamas visuomenės *motyvuotos nuomonės ar pasiūlymo* institutas, kuris yra daugiau formali nei reali visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus dėl GMO (GMP) teisė. Vienas iš galimų pasiūlymų, kad visuomenė realiai galėtų pasinaudoti teise dalyvauti priimant sprendimus dėl GMO (GMP), yra viešųjų svarstymų organizavimas.
4. Neatsižvelgiant į tai, kad teisės aktų, reglamentuojančių GMO ir GMP, pažeidimų pobūdis yra pakankamai skirtingas, atsakomybė numatyta viename ATPK straipsnyje, kartu numatant vienodą nuobaudą. Siūlytina diferencijuoti atsakomybę už minėtus pažeidimus atsižvelgiant į jų pobūdį bei numatant adekvačias pažeidimams sankcijas. Taip būtų užtikrinti ES teisėje įtvirtinti veiksmingumo ir proporcingumo principai.
5. Kitas probleminis klausimas yra juridinių asmenų atsakomybė. ATPK numato atsakomybę tik fiziniams asmenims. Ši problema iš esmės bus išspręsta priėmus naują ATPK. Bet juridinių asmenų atsakomybės už GMO (GMP) reglamentuojančių taisyklių pažeidimus klausimas yra aktualus šiandien. Nesant nustatytos atsakomybės, nėra teisinio pagrindo bausti. Vienas iš galimų sprendimų yra nuobaudas juridiniams asmenims numatyti specialiajame, t.y. Genetiškai modifikuotų organizmų, įstatyme.
6. ES teisės aktuose be sankcijų (nuobaudų) veiksmingumo ir proporcingumo yra akcentuojama, kad sankcijos turi būti ir atgrasančios. Todėl siūlytina apsvarstyti baudžiamosios atsakomybės už teisės aktų reikalavimų nesilaikymą (vykdant su GMO (GMP) susijusią veiklą) galimybę.
7. Viena iš egzistuojančių problemų GMO ženklavimo srityje yra viešo maitinimo įstaigų nekontroliavimas dėl ženklavimo reikalavimo laikymosi. Nesant konkrečių nacionalinėje

teisėje įtvirtintų nuostatų dėl viešojo maitinimo įstaigų pareigos informuoti vartotojus apie maisto gaminimo procese naudojamus GMP bei atitinkamoms valstybės institucijoms pareigos tai kontroliuoti, nėra pakankamai įgyvendinamos ES tesės aktų nuostatos dėl galutiniam vartojimui pateikiamo GM maisto ženklavimo.

8. Nagrinėjant tarptautinių teisės aktų: Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolo ir Orhuso konvencijos, - nuostatas dėl GMO, galima prieiti išvadą, kad šios tarptautinės sutartys yra labiau svarbios ES ir valstybėms narėms dalyvaujant tarptautiniuose santykiuose su trečiosiomis šalimis, kuriuose nėra tokių griežtų taisyklių dėl GMO (GMP) nei šių sutarčių įgyvendinimas nacionalinėje teisėje.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. TEISĖS NORMINIAI AKTAI

Tarptautinės sutartys:

1. Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas. - Valstybės žinios, 2003-10-17, Nr. 98-4392;
2. Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais (Orhuso konvencija) pakeitimas. - Valstybės žinios, 2007-07-21, Nr. 81-3330.

Europos Sąjungos teisės aktai:

3. Europos Bendrijų Tarybos direktyva 90/220/EEB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką. *Oficialus leidinys*, L 117, 1990, p. 15—27;
4. Europos Bendrijų Tarybos direktyva 90/219/EEB dėl riboto genetiškai modifikuotų mikroorganizmų naudojimo. *Oficialus leidinys*, L 117, 1990, p. 1—14;
5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinanti Tarybos direktyvą 90/220/EEB. *Oficialus leidinys*, L 106, 2001, p. 1—39;
6. Tarybos sprendimas 2002/811/EB pateikiantis nurodymus, papildančius Direktyvos 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką ir panaikinamos Tarybos direktyvą 90/220/EEB VII priedą. *Oficialus leidinys*, L 280, 2002, p. 27-36
7. Europos Parlamento ir Europos Sąjungos Tarybos reglamentas Nr. 1830/2003 dėl genetiškai modifikuotų organizmų ir iš jų pagamintų maisto produktų ir pašarų susekamumo ir ženklinimo ir iš dalies pakeičiantis Direktyvą 2001/18/EB. *Oficialus leidinys*, L 268, 2003, p. 24-28;
8. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1829/2003 dėl genetiškai modifikuoto maisto ir pašarų. *Oficialus leidinys*, L 268, 2003, p. 1—23;
9. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas Nr. 1946/2003 dėl genetiškai modifikuotų organizmų tarpvalstybinio judėjimo. *Oficialus leidinys*, L 287, 2003, p. 1-10
10. 2002 birželio 25 d. Europos Sąjungos Tarybos sprendimas dėl Biologinės įvairovės konvencijos Kartachenos biosaugos protokolas sudarymo Europos Bendrijos vardu. *Oficialus leidinys*, L 201, 2002, p. 48—49 ;
11. Konsoliduota Europos Bendrijos steigimo sutartis. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 2-2;

12. Atroji Komisijos ataskaita Tarybai ir Parlamentui dėl valstybių narių patirties su GMO, kurie buvo pateikti į rinką pagal direktyvą 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką (SEK(2007) 274). CELEX numeris: 52007DC0081.
13. 2007 m. balandžio 13 d. Lenkijos Respublikos pranešimas pagal EB sutarties 95 straipsnio 5 dalį — Lenkijos akto dėl genetiškai modifikuotų organizmų, numatančio nuo Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką leidžiančias nukrypti nuostatas, projektas. *Oficialus leidinys*, C 173, 2007, p. 8-9;
14. 2007 m. spalio 12 d. Komisijos sprendimas dėl Lenkijos akto dėl genetiškai modifikuotų organizmų projekto 111 ir 172 straipsnių, apie kuriuos Lenkijos Respublika pranešė pagal EB sutarties 95 straipsnio 5 dalį kaip apie nuostatas, leidžiančias nukrypti nuo Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2001/18/EB dėl genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką. *Oficialus leidinys*, L 16, 2008, p. 17-25;
15. Estonian Legal Language Centre „Deliberate Release Into the Environment of Genetically Modified Organisms Act“ [interaktyvus] prieiga per internetą: <http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=genetically&nups.x=28&nups.y=12> [žiūrėta 2008 m. kovo 25 d.]

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

16. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014;
17. Lietuvos Respublikos Genetiškai modifikuotų organizmų įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 56-1976;
18. Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 2-49
19. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, Nr. 1-1, aktuali redakcija nuo 2008 02 12
20. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso projektas. Teisingumo ministerija, 2004, Nr. IXP-3939,
21. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741, aktuali redakcija nuo 2008-02-05
22. Dėl Genetiškai modifikuoto maisto, naujų maisto produktų ir naujų maisto ingredientų saugos kontrolės programos patvirtinimo: Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos

- direktoriatas 2004 m. rugpjūčio 19 d. įsakymas Nr. B1-733. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 131-4745
23. Dėl Genetiškai modifikuotų augalų pasėlių sambūvio su tradicinių ir ekologiškų augalų pasėliais taisyklių patvirtinimo: Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministro ir Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2007 m. lapkričio 16 d. įsakymas Nr. 3D-504/D1-608. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 121-4978;
 24. Dėl Genetiškai modifikuotų organizmų apgalvoto išleidimo į aplinką, pateikimo į rinką tvarkos aprašo patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. balandžio 29 d. įsakymas Nr. D1-225. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 71-2487, (su pakeitimu: *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 30-1118);
 25. Dėl Visuomenės informavimo ir dalyvavimo išduodant leidimus genetiškai modifikuotų organizmų ar genetiškai modifikuotų produktų naudojimui tvarkos patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 10 d. įsakymas Nr. D1-528. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 62-2832 (su pakeitimu: *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 4-127);
 26. Dėl Visuomenės švietimo apie genetiškai modifikuotus organizmus ir produktus programos patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2006 m. lapkričio 10 d. įsakymas Nr. D1-528. *Valstybės žinios*, 2006-11-18, Nr. 124-4714
 27. Dėl genetiškai modifikuotų organizmų valdymo priežiūros komiteto nuostatų patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2001 m. gruodžio 18 d. įsakymas Nr. 602. *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 111-4053 (su pakeitimu: *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 104-4267);
 28. Dėl Genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų produktų rizikos žmonių bei gyvūnų sveikatai, aplinkai ir žemės ūkiui vertinimo tvarkos patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro, Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 681/689/525/753. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 12-456 (su pakeitimu: *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 154-5620);
 29. Dėl Genetiškai modifikuotų organizmų ar jų produktų po teikimo į rinką stebėsenos (monitoringo) plano rengimo taisyklių patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2003 m. gruodžio 1 d. įsakymas Nr. 601. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 115-5234
 30. Dėl Genetiškai modifikuotų organizmų duomenų bazės tvarkos aprašo patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2004 m. spalio 18 d. įsakymas Nr. D1-542. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 157-5735;
 31. Dėl Genetiškai modifikuotų organizmų, jų produktų ir gaminių Lietuvos Respublikoje klasifikavimo ir ženklinimo tvarkos patvirtinimo: Lietuvos Respublikos aplinkos ministro,

Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministro ir Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos direktoriaus 2002 m. gruodžio 31 d. įsakymas Nr. 682/688/754. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 12-457. (Negalioja nuo 2004-08-31).

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

32. MATULIONYTĖ, Elzė. Genetiškai modifikuoto maisto teikimo į rinką reglamentavimas. *Teisė*, 2007, Nr. 64, p. 53-64
33. RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, Rasa. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005. 363 p. ISBN 9955-682-04-3
34. GRINIUS, Leonas; MATULIS, Daumantas; SERVA, Saulius; MISIŪNAS, Dalius; VALIOKAS, Ramūnas. *Modernios biotechnologijos saugaus naudojimo ir vystymo perspektyvos Lietuvoje*. Vilnius: 2007. 79 p. ISBN 978-9955-608-47-9;
35. PAULAUSKAS, Algimantas. *Genetiškai modifikuoti organizmai*, 2004 Vilnius;
36. LYGIS, D; JODINSKAS, G; PAULAUSKAS. A; MAČIŪNAITĖ, J. *Nacionalinė biosaugumo sistema Lietuvoje*. Vilnius: 2004. 80 p. ISBN 9955-608-14-5
37. VILNIAUS GAMTOS APSAUGOS DRAUGIJA. *Genetiškai modifikuoti organizmai gamtoje ir mūsų gyvenime*. 2002, Vilnius;
38. ŽVAIGŽDINIENĖ, Indrė. Materialinės atsakomybės už žalą aplinkai samprata. *Teisė*, 2006, Nr. 59, p. 140–155
39. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, VI tomas. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius 2004;
40. PETRAITYTĖ, Nijolė. *Genetiškai modifikuotos kultūros skinasi kelią į pasaulinę rinką* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vic.lt/ris/index.php?id=8629&action=more>>

III. PRAKTINĖ MEDŽIAGA

41. Europos Teisingumo Teismo 2007 m. rugsėjo 13 d. sprendimas sujungtose bylose C-439/05 P ir C-454/05 P (Land Oberösterreich, Austrijos Respublika prieš Europos Bendrijų Komisiją) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005J0439:LT:HTML>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
42. Generalinės advokatės Sharpston išvada, pateikta 2007 m. gegužės 15 d., bylose C-439/05 P ir C-454/05 P [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <[56](http://eur-</div><div data-bbox=)

- lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62005C0439:EN:HTML> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
43. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. gegužės 26 d. sprendimas byloje Nr. C-132/03 (Italijos Sveikatos ministerija prieš Coordinamento delle associazioni per la difesa dell'ambiente e dei diritti degli utenti e dei consumatori (Codacons) ir Federconsumatori. Prašymas priimti prejudicinį sprendimą: Consiglio di Stato - Italija) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003J0132:LT:HTML>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
44. Generalinio advokato Léger išvada, pateikta 2005 m. kovo 3 d. byloje C-132/03 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62003C0132:LT:HTML>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
45. Europos Teisingumo Teismo 2005 m. sausio 27 d. sprendimas byloje C-416/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Graikijos Respubliką). *Oficialus leidinys*, C 106, 2005, p. 7;
46. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje Nr. C-419/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Prancūzijos Respubliką). *Oficialus leidinys*, C 228, 2004, p. 15;
47. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. spalio 28 d. sprendimas byloje C-421/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Austrijos Respubliką). *Oficialus leidinys*, C 6, 2005, p. 15;
48. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. lapkričio 18 d. sprendimas byloje C-422/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Nyderlandų Karalystę). *Oficialus leidinys*, C 6, 2005, p. 16;
49. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-417/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Belgijos Karalystę). *Oficialus leidinys*, C 284, 2004, p. 5;
50. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. rugsėjo 16 d. sprendimas byloje C-423/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Suomijos Respubliką). *Oficialus leidinys*, C 273, 2004, p. 9;
51. Europos Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje C-420/03 (Europos Bendrijų Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką). *Oficialus leidinys*, C 228, 2004, p. 16;

IV. INTERAKTYVŪS ŠALTINIAI

52. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerija. Genetiškai modifikuotų organizmų duomenų bazė. Prieiga per internetą: <<http://gmo.am.lt/>>:
<<http://gmo.am.lt/page?page=newsItem&id=52>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.],
<<http://gmo.am.lt/page?page=newsFrontend>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.],

- <http://gmo.am.lt/page?page=itemList&entity=docinfo&a=documentType&b=docinfo_7>
[žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
53. Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos tinklapis: <www.am.lt>:
<<http://www.am.lt/TA/top10prj-ist.php3>> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
54. Europos Komisijos GMO, skirtų išleidimui į aplinką ir teikimui rinkai, registras. Prieiga per internetą: <<http://gmoinfo.jrc.it/>>: <<http://biotech.jrc.it/deliberate/dbcountries.asp>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.], <<http://biotech.jrc.it/deliberate/dbplants.asp>> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.], <http://gmoinfo.jrc.it/gmc_browse.aspx?DossClass=3> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.]
55. Europos Komisijos tinklapis. <<http://ec.europa.eu/>>:
<http://ec.europa.eu/food/food/foodlaw/principles/index_en.htm> [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
56. Tinklapiai, skirti GMO aktualijoms. Prieiga per internetą: <www.am.gmo.lt>; <www.gmo-copmass.org>: <http://www.gmo-compass.org/eng/news/stories/227.eurobarometer_europeans_biotechnology.html> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.];
57. Lietuvos Respublikos Valstybinės maisto ir veterinarijos tarnybos tinklapis. Prieiga per internetą: <www.vmvt.lt/>: <<http://www.vmvt.lt/lt/news/view/?id=3222>>; [žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.];
58. Tinklapis, skirtas Europos integracijos aktualijoms. Prieiga per internetą:
<<http://www.euro.lt/>>: <www.euro.lt/old/Pov_tyrimai/docs/901.pdf> [žiūrėta 2008 kovo 22 d.];
59. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto tinklapis. Prieiga per internetą: <www.eko.laei.lt/>:
<http://eko.laei.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=352&Itemid=36>
[žiūrėta 2008 m. kovo 22 d.].

SANTRAUKA

Genetiškai modifikuotų organizmų ir genetiškai modifikuotų produktų teisinio reguliavimo problemos

Neatsiejama genetiškai modifikuotų organizmų (GMO) bei iš jų pagamintų produktų (GMP) teisinio reguliavimo dalis yra mokslas bei politika. Šiame darbe analizuojamas GMO (GMP) teisinio reguliavimo raida ES ir Lietuvos Respublikoje. Nagrinėjamos tokios GMO ir GMP teisinio reguliavimo problemos, kaip etikos nuostatų suderinimas su žmogaus genų naudojimu kuriant maistui skirtus produktus; ES institucijų ir valstybių narių pozicijų išsikyrimas siekiant uždrausti apgalvotą GMO išleidimą į aplinką; visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus dėl GMO (GMP) problematika ES ir Lietuvos Respublikoje – visuomenės „motyvuotos nuomonės“ instituto neefektyvumas. Taip pat analizuojamos ES teisės nuostatų dėl sankcijų nustatymo už GMO (GMP) reguliuojančių teisės aktų pažeidimus įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje problemos t.y. nacionalinėje teisėje nenustačius atsakomybės pagrindiniams su GMO (GMP) veikla susijusiems juridiniams asmenims, praktiškai išlieka jų nebaudžiamumas; tai pat pažymėtina, kad teisės aktų, reglamentuojančių GMO ir GMP naudojimą, reikalavimų pažeidimai yra pakankamai skirtingo pobūdžio, o ATPK jie išvardinti viename straipsnyje, kartu numatyta gana didelis skiriamos baudos mažiausias dydis, - visa tai praktikoje sąlygoja nuobaudų neskyrimą bei neužtikrina Direktyvoje 2001/18/EB įtvirtintos sankcijos veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasumo. Darbe nagrinėjamos tarptautinių sutarčių - Biologinės įvairovės ir Orhuso konvencijų - nuostatos dėl GMO bei jų įtaka ES ir Lietuvos Respublikos teisiniam reguliavimui.

SUMMARY

Law regulation problems of genetically modified organisms and genetically modified products

Science and politics are part and parcel of law regulation of genetically modified organisms (GMO) and products (GMP) made from them. This work analyses development of law regulation of GMO (GMP) in ES and Lithuanian Republic. Such problems as ethical attitude towards usage of human genes in food production, distinction of ES institutions and member states according to their position, in purpose to forbid deliberate release of GMO into environment, problems of society involvement in taking decisions about GMO (GMP) in ES and Lithuanian Republic, inefficiency of public institute of "motivated opinion" (public comments) are discussed in this work. Such topics as realisation of ES rules for definition of sanctions for breaking laws of GMO (GMP) usage in Lithuania Republic and rules of international contracts, such as Cartagena protocol on biosafety to the convention on biological diversity and Orhus convention, and their influence upon law regulation in ES and Lithuanian Republic are also discussed here.